

A Tisza völgye.

1. Az öt város. A sóbányászat. 2. A tiszavidéki magánföldesúri faluk. 3. A bocskói uradalom kialakulása és telepítő munkája.

Máramaroshan, mint már az előző fejezetben elmondottuk, a Tisza völgye népesedett be legkorábban. Már a XII. században lakták igen gyéren szlávok s ugyanekkor indult meg, eleinte gyengén, de mind gyorsuló ütemben a magyarság előnyomulása. A tatárjárás utáni évtizedekben már szervezett telepítésről beszélhetünk, amely az itt lakó szlávokhoz és a hozzájuk költözött magyarokhoz képest egyszerre nagyobb tömegű, Bereg és Ugocsa földjéről érkezett magyart juttatott a Tisza völgyébe. A XIII. század második felében említésreméltó szász csoport is került a magyarokkal együtt Máramarosba s a később városi magra emelt Huszt, Visk, Técső, Hosszúmező és Sziget falukban helyezkedett el. Számra a magyarsághoz képest eltörpült, a vidék helynevei nem őrzik nyomait s négy-öt emberöltő alatt teljesen felszívódott. E túlnyomó magyar többségű réteg köré, illetve a széleinél erre rátelepedtek a váruralalom szervezése alkalmával behívott vlach vezetők román vagy rutén köznépükkel.

A következőkben a Tisza-völgyben települési egységek szerint haladva fogjuk vázolni a helységek keletkezését és nemzetiségük alakulását. Előre kell bocsátanunk, hogy a települések itt viszonylag későn, már az okleveles korszakban alakultak ki. Míg a honfoglaláskor megszállt területeken egy törzs szállásbirtokán egyszerre egész sor falu keletkezett s az első írásos említéskor már népes, virágzó helységekről hallunk, amelyek vagy egy nagybirtok keretei közt foglalnak helyet többedmagukkal, vagy kisbirtokú nemesség kezén vannak, itt az imént megalakult és fejlődésük kezdetén álló falucskákról van szó, amelyek többnyire éppen feltűnésükkor szakadnak le a váruralalom testéről. Ez az önállósodás leggyakrabban egyesével, vagy össze nem függő darabokban történik, következésképp

a birtokhatárok is bonyolódottak. A megye társadalomszerkezetének megfelelően a faluk birtoklása sok érdekes és egymástól elütő sajátságot mutat, királyi adományos országos nemesek és kenézekből lassú fejlődéssel, vagy uralkodói kegyből birtokossá lett helyi kondicionárius nemesek surlódásai és szemünk előtt lefolytatott pereskedései teszik sokszínűvé a máramarosi társadalom történeti képét. De a nemzetiségi szempont is szükségessé tette, hogy kis egységekre szedjük szét a földrajzi adottságokból önként kínálkozó természeti egységeket a társadalom- és birtoktörténeti viszonyoknak megfelelően. A nemzetiség ugyanis ezekkel szorosan összefügg.

1. Bizonyosra vehető, hogy a római korban már művelt s a XIII. században ismét felvirágzó sóbányák tették szükségessé a Tiszavölgy városainak kiváltságolását. 1329-ben Károly Róbert Huszt, Visk, Técső és Hosszúmező királyi „villa”-knak az ugocsai Szöllős jogait biztosította.¹ Mindenekelőtt megkapják az engedélyt a be- és elköltözésre; az utóbbit is szabadon megethették ingóságaikkal, de csak a törvényszabta földbér lefizetése után, a bíró beleegyezésével, fényes nappal. Két előjárójuk van: a királytól kinevezett iudex és a maguk választotta villicus. A két hivatal egyenlőtlenségét mutatja, hogy a bírságpénz kétharmad része a iudexé és egyharmada a villicusé.² Szabadon választhatják papjaikat, a papi tizedet a mezőn hagyhatják, papjuk meg minden ötven telek után egy márkát szolgáltat be a püspöknek a tizedből. Biztosítja még a privilégium, hogy a köztük támadt perekben maguk ítélezhetnek, a comes elé nem kényszeríthetők. Mentések a főurak descensus-a alól. Kiváltságaik ellenében földbéreként minden telekről egy fél fertot, vagyis nyolcad márkát fizetnek, de amelyik telekhez szántóföld nem tartozik, az csak ennek felét, három pondust (negyed fertot, azaz tizenhatod márkát) köteles beszolgáltatni.³ Ezekből a pontokból az derülne ki, hogy földművelés volt a főfoglalkozásuk, kivált, mert az oklevél a továbbiakban Máramaros földjének terméketlen voltára való hivatkozással felmenti őket különféle, gabonahiány alkalmával esedékessé

¹ A máramarosi „polgárok” 1319-ben a Becsegergely nemzetséggel kerültek összeütközésbe. (Karácsonyi I., 225.) — Mih. 8—11. Fejér VIII. 3. 353., átírások egész sora az öt város levéltárában. Szöllős 1262-ben nyerte kiváltságait. Szabó; 43—4.

² Ugyanez az arány a szepesi szászoknál, ahol az összeg 2/3-a a várispánt, 1/3-a a választott szász iudexet illette (Fejér V., I. 132—5. v. ö. Máluszt Századok, 1939, 390.)

³ 1 márka — 4 fertot — 48 pondus. Hóman B.: Magyar pénztörténet 1000—1325. Bp., 1916. 109. A másolatban fennmaradt oklevél fertot helyett falcot mond, de ilyen pénznem nincs.

váló tizedek és szolgálmányok fizetése alól.⁴ Hogy azonban gazdasági életformájuk szerint is megvoltak már a városiasodásra a feltételek, azt a szabad és adómentes, meghatározott napokon tartott vásárookra és a vándorkereskedésükre való célzás is mutatja.⁵ Kitér a szabadságukra is, hogy új telepkeket hívhatnak létre, irtott földjeiket pedig semmiféle nyelvű, vagy nemzetiségű emberek nem vehetik el tőlük.⁶ Ez a kitétel kétségtelenül az éppen akkortájt megjelenő román csoportokra vonatkozik. A király földjére nem nagy időközrel két felől érkező s kétféle életmódú telepes népet, a magyar és szász földművelő-sóbányász-kereskedő és a román-rutén pásztor elemeket igyekezett a föld ura egymástól térben és közigazgatási szervezetben elválasztani.

Feltűnő, hogy ez az oklevél nem említi a sóbányászatot és sókereskedelmet, amely a későbbi források szerint a városok főjövedelme s kialakulásukban is döntő tényező lehetett. A sókamara szervezete és a bányák alkalmazottai mindig kétségtelenül magyarok s nagyrészt a városokban laknak. Huszonhat évvel a négy város kiváltságolása után hallunk először az itteni sóbányákról, de biztosra vehető, hogy az 1300-as évek elején már művelés alatt állottak.⁷

A négy kiváltságolt királyi város jogaiban 1352-ben részesült a keletibb fekvésű Sziget, amely Máramaros szívében, a legrégebb megszállású Tisza és Iza völgy találkozásában a század elején keletkezett. 1329-ben még nem sorolják fel a privilegiált városok közt, noha lakossága minden jel szerint azonos volt azokéval. Húsz év múlva, még a városi rangra emelés előtt, 1349-ben már onnan keltezi az oláh vajda a királynak szóló jelentését.⁸ A nemesi megye kialakulásával rendszerint itt jöttek össze tanácskozássra az alispán és a szolgabírák; a vicecomes 1383-ban, a vármegye hatósága pedig 1385-ben Szigeten datálja

⁴ „pro persolutione Aconum frugum, decimorum porcorum et oblationibus munerum, alias praesentare et offerre consueta, propter carentiam annonae, ipsos prius reddimus liberos et pariter expeditos”. 17. pont.

⁵ „fora habita in eisdem villis, sub constitutis diebus, libere et absque tributo aliquali celebrentur” és „ubicumque processerint cum suis mercimoniis, nullus eosdem presumat impedire” 13. és 12. pont.

⁶ „opera utilia vel novas plantationes liberam habeant faciendi facultatem” és „terras eorum, quas ipsi stirpando praeoccupasse dicuntur, labores eorum expendendo pro eisdem, nullius idiomatis vel nationis homines ipsas terras ab ipsis auferendi habeant facultatem” 15. és 10. pont.

⁷ Először 1355-ben hallunk az itteni sóbányáról Mih. 36. v. ö. Iványi, Századok, 1911. 14.

⁸ Mih. 29. Sziget kiváltságolására Csánki, Századok 1889. pótf. 28. Az oklevél 1729. évi átirásában ismeretes (Öt város Nr. 113.).

oklevelét.⁹ Bár lakossága magyar s kisebb részében szász volt, amely társadalmi helyzeténél fogva a nemesi megye kialakításában nem vett részt, központi fekvése miatt itt fogadta az ügyes-bajos embereket a vajda és utóbb ez lett a román nemesek vezetése alatt álló megye központja.

Az öt város sorsa a XIV. században nem egységes. Legszerencsésebb a két szélső: Huszt és Sziget. Mindkettő egy-egy nagy mellékvíz torkolatánál, a Nagyág és Iza völgyi sok falu forgalmát a Tisza-völgyhöz kapcsoló utak keresztezésében fekvődvén, hamarosan túlszárnyalta a többi. A század első felében épült a huszti kövár — először 1351-ben említik — amely a megye királyi kézben maradt birtokainak központja.¹⁰ A huszti várnagynak szolgáltatták be a kenézek juhadjukat s bizonyára az ő vezetése alatt harcoltak megnevesítésük előtt.¹¹ Némelykor a comes is, de officiális a alispán — rendszerint maga a várnagy — mindig a várban laktak s ott keltezték leveleiket.¹² A nemesi megye kialakulásától kezdve Szigeten ül össze az alispán a szolgabírákkal. Ettől kezdve Huszt csak uradalmi központ; érdekes, hogy az uradalomhoz tartozott a megye székvárosa Sziget is. Az uradalommal szorosan kapcsolatos két máramarosi sókamara, a rónaszéki és a huszti egyike ugyancsak ott volt s amikor közös kamaraispánjuk van, az rendszerint a vármegye főispánja (a XV—XVI. században).¹³

Zsigmond uralkodása alatt néhány évig magánföldesúri kézen volt a huszti váruradalom. Balk és Drág comesek, az utolsó román vajdák 1392-ben adománylevelet eszközöltek ki Huszt és Sziget szabad városokra.¹⁴ A várról ez az adománylevél nem szól, de a következő évben már az ő birtokukban találjuk s onnan hatalmaskodnak ugocsamegyei falukban.¹⁵ Mint máramarosi comesek megpróbálták — a hűbéri korát élő ma-

⁹ Mih. 79, 85—6.

¹⁰ A huszti várról Komáromy, Turul VII. 151. Az oklevelet, amely szerinte az Ujhelyi család levéltárában van, nem igmerjük.

¹¹ Közvetlen adatunk nincs rá, de ez volt az oláh vidékek gyakorlata (v. ö. Mályusz, Századok, 1939. 412. és Docum. XXII.). Későbbi oklevelek alapján láthatjuk, hogy ez a XIV. sz.-i máramarosi rendszer (1412. Mih. 185—9. és 1458. u. o. 413.).

¹² Későbbi oklevelek alapján visszakövetkeztetve (1445. Mih. 330—1. és 1479. u. o. 542—3.).

¹³ A sóbányák eredetileg egy kamarába voltak szervezve. II. Ulászló 1516. évi szerződése által két felé osztották a kamarát, egyik a királyé, másik Perényi Gáboré. Mindkét fél külön tisztviseelőket tartott. (A máramarosi sóbányák II. Lajos trónraléptekor. Magy. Gazd. tört. Szemle IV. 139—141. közli C-r.). Valószínűleg így lett két kamara.

¹⁴ Docum. 433. L. o. lt. Stat. B. 562.

¹⁵ 1392. Docum. 459.

gyar állam belső erejének gyengülését felhasználva¹⁶ — családi birtokukká tenni a váruradalmat és vagy húsz környékbeli, kisebb birtokosok kezén önálló fejlődésnek indult falut,¹⁷ Hogy a velük ispánságuk folytán közjogi kapcsolatban lévő várat még teljesebben családjukhoz fűzzék, 1397-ben László unokaöccsük nevét is bevétették a Husztról, Szigetről és Kővárról szóló adománylevélbe.¹⁸ Ezekben az években ők a földesurai a másik három városnak is: Hosszúmezőnek és Técsőnek 1389-ben¹⁹ és Visknek 1390-ben²⁰ birtokosaiként említik őket. Lehetséges, hogy csak zálogban volt övék az öt város sok tartozékával,²¹ de az oklevelekből erre nem kapunk felvilágosítást. Legmohóbb terjeszkedésük ideje után másfél évtizeddel, 1403—5 körül eltűnnek Máramarosból. A városokat akkor ismét királyiaknak mondják, a falukban megint a Drág és Balk előtti birtokosokat találjuk. Feltehetőleg a Szász fiúk halálával a már Szatmárba, Ugocsába, Középszolnokba elszármazó fiaik adták fel keveset jövedelmező és sok pereskedést okozó máramarosi birtokaikat.²²

Az ismét szabaddá lett öt város 1406-ban együttesen állít ki bizonyáglevelet a közeli román nemesek birtokjogáról.²³ Ettől kezdve sikerült tiszteletben tartatni kiváltságaikat, melyeket az uralkodókkal többször megerősítettek.²⁴

A városok lakóit magyarnak és szásznak mondják első okleveleik: 1329-ben, 1403-ban, 1435-ben és 1453-ban.²⁵ 1459-ben Mátyás egyik, Hosszúmező adózásáról intézkedő oklevele „öt magyar városunk”-ról beszél.²⁶ Mondtuk már, hogy a számra eredetileg is kisebb szászság a középkor végére beolvadt az odaköltözés által is egyre gyarapodó magyarság tömegébe. A kö-

¹⁶ V. ö. Mályusz: A magyar társadalom a Hunyadiak korában. A hűbériség és rendiség problémája. Mátyás Király Emlékkönyv. Bp. 1940. I. kötet.

¹⁷ A megfelelő vidék tárgyalásánál; v. ö. Csánki, Századok, 1889. pótf. 35.

¹⁸ Docum. 493. Mih. 114—5. L. o. lt. 7.

¹⁹ Mih. 89—94, Dl. 7.481. L. o. lt. Metal. M. 13.

²⁰ Docum. 379—382. L. o. lt. Stat. D. 207.

²¹ Így gondolja Csánki (Századok, 1889. pótf. 35.).

²² V. ö. Petrovay, Turul XI. 77.

²³ Mih. 143.

²⁴ Csak a legfontosabb közös kiváltságlevelek és megerősítések: Mátyás 1472, Anna királyné 1504, I. Ferdinánd 1546, Báthory István 1582, B. Zsigmond 1593, B. Gábor 1611, III. Ferdinánd 1652, Lipót 1659, Apafi Mihály 1664. Az öt város levéltára kétszáznál több eredeti és átírt kiváltságlevelet tartalmaz.

²⁵ Mih. 9, 1403 és 1435. Öt város. Nr. 113., 1453. u. o. Nr. 1.

²⁶ Csánki, Századok 1889. pótf. 97.

zép kori villicusok között feltűnő német nevek arra mutatnak, hogy kisebbségük ellenére közülük került ki a városok vezetősége.²⁷ Arra lehet következtetni, hogy a szászok lehettek a kereskedők és vállalkozók, ennél fogva az inkább földművelő és állattenyésztő magyaroknál gazdagabbak és befolyásosabbak. Az újkorra eltűnnek, a legkorábbi, 1600. és 1614. évi összeírásokban csak Visken találunk nagyobb számú olyan családnevet, amely német ragadványnév eltorzult alakja. Német nyelvi jelentésüket megállapítani nem lehet, látszik, hogy az összeíróknak a neveket tollbamondó 1600. és 1614. évi bíró, vagy tanácsbéli már nem értette jelentésüket, de bizonyára a városi közösség, sőt a nevek viselői sem. A családnevek kialakulásának korát a XV. században állapítván meg,²⁸ úgy képzeljük, hogy akkor még tudtak — legalább az öregek — németül, de a XVI. század közepén már befejeződött az asszimilációjuk. A német ragadványnévből alakultaknak látszó öt városi családnevek a következők: Huszton Koltor (Cotor?); Visken: Bruacz (Bruacz), Czebeli (Czebel), Duczmen, Heczcel (Heczell), Heder, Hemerle, Herben (Herbei), Keofer (Köfer), Korstien (Kösten), Krisely (Krüsel), Manna (?), Stok (Stocz); Técsón: Koncz; Hosszúmezőn a Szász név utal szász eredetre; Szigeten: Herebe(?), Poncz. Meg kell jegyezni, hogy a kétségtelen magyar eredetű, főleg kereszt- és mesterségnévből lett családnevek számára fölülmúlják e németnek látszókat, még Visken is,²⁹ de a város vezető polgárai, bírái még az újkorban is gyakrabban ezekből a családokból kerültek ki.³⁰ Hogy éppen Visken éltek aránylag legnagyobb tömegben szászok, azt a felsorolt családnevek arányán kívül a városok hagyománya is támogatja: a viskiek gúnyneve még ma is „szász”³¹ s a Bél Mátyásnak Máramarosról tudósítást küldők Visket a „régí szász dialektust a magyar nyelvvel rosszul össze-

²⁷ Valószínűleg német polgárok: Huszton 1352. Cekanan filius Hedr. villicus és 1459. Paulus Eins (Öt város Nr. 113. 1729-ben átírt oklevélből és Mih. 429.); Técsón: 1336. Corardus filius Jacobi (Mih. 13.) és Szigeten: 1435. Blasius filius condam Fabiani dicti Henkel (Dl. 24.953.) és Georgius Pontz (Mih. 434.).

²⁸ Szabó 13.

²⁹ U. et C. 174: 25. és 26. Zárójelben a nevek változatait közöljük; a kérdőjellel megjelöltek magyarok is lehetnek. A városok lakosságának teljes névsora az Adattárban.

³⁰ A kiváltságlevelet kérő és felmutató polgárok: Öt város Nr. 26. 29, 30. és 59. az 1652—86. években és TT. et C. 123:1 (1673) és u. o. 148: 9 (1675).

³¹ 1684-ben Száldobos szántóföldjeinek leírásánál „mellyis Viski szásznál lévén régtől fogva zálogban” U. et C. 123:2. és Huszton egy szántóföld „a viski szászok földére mégyen” u. o. A gúnynév mai használatára Máramaros leírása 275—6. Viski K. Bálint cikke.

vegyítő” városnak nevezik.³² Az ugyanők közléseire támaszkodó Bél Viskről egy más helyen a következőket mondja: „Szász város, lakói elrontott német nyelven beszélnek, ami a magyar hatására nevetségesen csúf”.³³ Biztosan valamelyik szomszéd városbeli írta Bélnek ezeket az igazságnak meg nem felelő s csak a viskiek gúnyolásával magyarázható sorokat.

A városiak foglalkozását és életmódját vizsgálva szembeötlő a kereskedésük gyakori emlegetése.

A városok későbbi kiváltságlevelei többnyire arról intézkednek, hogy „a királyi só eladása végett Magyarországon és Erdélyben utazó” öt városiakat vám fizetésre ne kényszerítsék, illetéktelen hatóságok ne ítélkezzenek felettük s áruikkal ne tartóztassák fel őket.³⁴ Az Ugocsában birtokos Perényiek többször figyelmeztette II. Ulászló, hogy a Tisza melletti Tekeháza vámjának megfizetését engedjék el a máramarosi polgároknak. S minthogy a tekeházi útnak leggyakoribb utasai éppen a kiváltságolt városok sószállító polgárai voltak, az ő vámmentességük folytán érzékenyen károsított Perényi Gábornak évenként kétezer kősót utalt ki a király a rónai sókamarából.³⁵

A Károly Róbert-féle kiváltságlevél csak terménytizedben állapítja meg az öt város papjainak jövedelmét. A sóbányászat fellendülésével meggyarapodott a fizetségük: a huszti, técsői és szigeti plébánosok tartottak a sókamaraispán és familiárisai — vagyis a tisztek — valamint az alkalmazottak üdvéért misét, ezért mindegyikük hetenként 12 dénárt kap, amelyet „odvarpenz”-nek hívnak, ezenkívül minden évben egy-egy reverendára való posztót, két öl lenvásznat „caputium”-ra.³⁶ A sóvágók üdvéért tartott istentiszteletért kősót adtak nekik. Ez az oklevél szavai szerint régi szokás, amelynek gyakorlásában Erzsébet királyné — Nagy Lajos felesége — is megerősítette

³² Bél i. m. pag. 68. és 71. „supersunt apud Viskenses antiquae Saxonum dialectus quaedam reliquiae cum lingua Hungarica mala permixtae”.

³³ „Visk saxonicum oppidum, cuius incolae germanicum idioma corruptum illud ac ex Hungaria contagione ridicule foedum loquunt”.

³⁴ „populos et iobagiones de Maramaros, qui sales nostros in diversa climata huius regni nostri deferunt... causa vendendi” (1458. Öt város Nr. 2.) és „circumspecti cives populique et inhabitatores oppidorum... pro victum suorum necessaria acquisitions diversa climata regni nostri perlustrant cum rebus et mercibus suis” 1514. u. o. Nr. 6. Erről szóló kiváltságok még 1436 Múz. torzsa. 3, 1453 Petrovay más., 1495 Lyc, 1506. Öt város Nr. 5, 1514. Tört. Tár 1909. 518., 1516 u. o. 520. DI 22.773.

³⁵ 1498. DI 20.790, 26.071, Perényi 45 : 43. 2000 kősó — Iványi Béla számítása szerint — egy sóvágó kb. öt hónapi fáradságos munkájának eredménye. V. ö. Századok 1911. 24—7.

³⁶ „caputium” valószínűleg kámzsát jelent.

e városok egyházait. A kapott kősót aztán szabadon eladhaták.³⁷ A papok ruházatán és ellátásán kívül a városok templomai fenntartására is rendeltek kősót az uralkodók.³⁸

A sóvágók a városokban laktak s innen jártak a tetemes távolságra lévő aknákra dolgozni. A husztiak bizonyára a sófalvi Husztaknának is nevezett, a técsőiek a tőlük északra fekvő Irholc vidéki, a szigetiek pedig a sugatagi és rónaszéki bányákban fejtették a sót. Ezek az aknák jó kétóra járásnyira fekvtek a várostól, a bejárással járó súlyos idő- és erőpocsékolás nagy veszteséget jelentett az amúgy is rosszul fizetett sómunkásoknak. 1498 előtt egy sóvágó egy napi fizetése körülbelül 1.2 dénár, de élelmezéséről a sókamarás gondoskodott.³⁹ Helyzetükkel elégedetlenkedtek, ezt pedig tekintettel veszélyes és nehéz munkájukra s alacsony fizetésükre, nem is csodáljuk. Ügy látszik, a munkát is abbahagyták, mire 1498-ban újonnan szabályozták helyzetüket.⁴⁰ Ennek értelmében már nem kapnak élelmet, hanem fizetésüket felemelik két és félszeresére. 100 kibányászott kősóért 20 dénárt kapnak s „ruházatukra” évenként 100 darab ugyanakkora sötömböt, amekkora után a díjazást is számítják.⁴¹ Semmiféle adózás nem terheli őket. Ha új aknát nyitnak meg, bányáolénként egy forintot kapnak. Új tárnakban só találásakor először a maguk hasznára fejthetnek ezer darabot s ezután minden „tömény”, vagyis tízezer kősó kibányászása után tizenegy az övék, darabját harminchárom dénárral számítva. Külön fizetséget kötöttek ki maguknak váratlan munkatöbblet esetére, ha a támasztó „gárdafa” eltörik, vagy ha létrát kell készíteniük. A városokkal való jogviszonyukat is szabályozza ez a statutum. Eddig, noha tekintélyes tömeget jelentett a többszáz főnyi bányász nép a városok lakosságában, a vezetésben képviselötük, irányító szavuk nem volt. Most megengedi a király, hogy Huszt, Técső és Sziget tanácsába egy-egy évi időtartamra esküdt polgárokként képviselők lehessenek, ezeket azonban nem maguk választják, hanem a városok bírái

³⁷ 1439. DI 13.358.

³⁸ 1449-ben a huszti várnagy által épített huszti kőkápolna javára évi 12 arany forint értékű sót utal ki „in perpetuum elemosinam vitricibus capellae” Hunyadi János. (Petrovay más.) 1476-ban Beatrix királyné évi 2000 kősót rendel a huszti Szent Erzsébet egyháznak misére és a papok ruházatára. DI 17.804.

³⁹ Egy sóvágó egy hét alatt 100 kősót tudott kifejteni s ezért 8 dénárt kapott. Iványi i. m. 27. A sókamara szervezetére u. o. 16. és köv.

⁴⁰ Mih. 615—8.

⁴¹ Ebből is látszik, hogy a kősó nagysága nem egyforma. Az erdélyi sóbányákban kétféle nagyságú sóról esik említés: a hajósó 5 és fél, illetve 10 font, a kocsisó 17 és fél, illetve 22 font. A máramarosi is kb. ekkora lehetett. Iványi i. m. 26—7.

jelölik ki közülük. Ezentúl csak ezeknek a jelenlétében intézhető dolgaikban a városi tanács. A maguk ügyeinek elintézésére ugyancsak egy-egy évre választhattak bírót, a sókamarás hozzájárulásával. A választott bíró hatáskörét azonban még a sóbányában támadt ellentétek elsimitásában és ítélelhozzatalban is erősen korlátozták az ispán és officialism. A só és a „hajó” — azaz tutaj — peres dolgaiban a kamarás, illetve emberei felülvizsgálati és végleges ítélkezési joggal rendelkeznek. Végül meghagyja Ulászló, hogy a három város külön-külön vendégelje meg a három sátoros ünnepen a sóvágóit négy ökörrel, negyven kenyérrel és négy hordó borral, s a sóvágóbíróknak pedig évente ezer kősót adjanak fáradozásukért.⁴²

Visk és Hosszúmező lakóiról keveset hallunk a középkorban. Földművelés, állattenyésztés és kereskedés mellett, különösen a nagyobb lélekszámú Visken, külön iparágak kialakulása, és felvirágzása figyelhető meg. Ez adott némi városias jelleget nekik, megkülönböztetve a sokkal kisebb, csak mezőgazdasággal és a legszükségesebb igényeket kielégítő, háziiparral foglalkozó faluktól. Az említett 1600. évi összeírások családnévanyagát ilyen szempontból mérlegelve, Visken a következő, XV—XVI. században már elkülönült iparágakkal találkozunk (feltüntetve a családnév összeírt viselőinek számát): 17 Kovács, 11—11 Szabó és Varga, 7 Mészáros, 6 Fazekas, 4 Ijgyártó, 3—3 Ötvös, Révész, Seres, 2—2 Halász, Sütő és Szijus (Sziogyártó), 1—1 Asztalos, Molnár, Kalmár.⁴³ A családnevek aránya természetesen nem jelenti az általuk megjelölt ipar művelőinek arányát, de mesterség szerint részletező összeírás híjján, mégis csak elárul valamit Visk középkorvégi életéből. A családnevek első viselői, vagy azok szülei ugyanis valóban ezeket a mesterségeket folytatták. A foglalkozásbeli tagozódás mutatja a város lakosságának nagyságát is. A mindvégig kisebb Hosszúmező társadalma egyöntetűbben gazdálkodott s a szomszéd Szaplonca és Szarvaszó román nemességével gyakran pereskedett vitás határrészekért.⁴⁴

Sokat szenvedett az öt város a háborúkban, ha nem is mérhető vesztesége az ország törökdúlta vidékeiéhez. A XV. század második felében Mátyás ellenfele, Nagy István moldvai vajda égette fel őket.⁴⁵ Alig ötven év múlva a Dózsa-féle lázadásban

⁴² Mit. 615—8.

⁴³ U. et C. 174:25.

⁴⁴ 1373. Mih. 69—70., 1383. u. o. 80, 1156. u. o. 376—9, és 393—5, 1457. u. o. 402—4, 1461. u. o. 437—8.

⁴⁵ Oklevelek beszélnek el: 1472 „praeterita combustione ac devastatione et desolatione eorundem oppidorum” Lyc. és 1504. „per valachorum illum terram olim igne ferroque vastatum” Petrovay, Tört. Tár. 1909. 513.

résztevő megyebeli nemesség dúlta fel a városokat.⁴⁶ Ferdinánd és János kettős királysága is éreztette hatását. Kávássy Kristóf, a Habsburg-párti Nádasdy Ferenc huszti várnagya 1530 körül hatalmaskodott a várból a védtelen polgárokon, akiknek pedig⁴⁷ elég bajt okozott már az a tény is, hogy Mohács után többnyire magánföldesuraknál volt zálogban a huszti vár.⁴⁷ A század közepén Ferdinánd és Izabella párthívei közt folyó háborúskodás, amely Máramarosban is fegyveres összecsapásokat okozott, sok városi lakost elbujdosásra kényszerített.⁴⁸ A huszti vár ostromára idesereglett zsoldosok pestist hurcoltak a vármegyébe.⁴⁹ A századforduló körül újabb háború szakadt az országra, Báthory Zsigmond bécsi üzelmeinek megtorlására tatár csapatok törtek Máramarosba is. A huszti vár sűrűn cserélgette gazdáit, 1600-ban Basta, 1605-ben Bocskay parancsolt benne. Könnyen belátható, hogy a városok fejlődését mindez nagyon hátráltatta; háborús időkben nem sokat értek a privilégiumok. Aránylag nyugodtabb fél század múltán — amely alatt azonban Rákóczi György fejedelem ostromoltatta a Bethlen Gábor unokaöccsének, Bethlen Péternek a kezén levő Huszti várat 1644-ben⁵⁰ — II. Rákóczi György szerencsétlen véget ért lengyel vállalkozása ismét nagy csapást zúdított a városokra. A fejedelem veresége után lengyel hadak törtek rájuk „Visket is az templommal együtt fel égették” s magukkal vitték a viski templomban őrzött öt városi levéltárat. Csak nagy költség árán tudták aztán Sztrij városából visszahozatni évek mulva a polgárok.⁵¹ Nem csoda, ha a pusztítások és a beszállásolt katonák harácsolásai a végsőkig elkeserítették a városokat. Terheik nö-

⁴⁶ Corpus Iuris I. 722. és Lónyay 37: 12, 14 (az utóbbi a lázadó nemesek ellen harcolt huszti várnagy megjutalmazása, 1516).

⁴⁷ Ezekre az eseményekre v. ö. Lukinich I: Erdély területi változásai a török hódítás korában 1541—1711. Bp. 1918. passim.

⁴⁸ „civesque et populos et incolas et qui ad ea colenda revertentur” felmenti Ferdinánd az adózások alól, mivel „annis exactis in summa rerum perturbatione internorum bellorum tumultibus per violentos quosque magna rerum et bonorum suorum iactura affecti, complures etiam ex eis intolerabili afflictione adacti per varia loca dispersi fuisse dicuntur” Öt város Nr. 8. 1546.

⁴⁹ A pestis pusztításáról a VII. fejezetben.

⁵⁰ A huszti vár történetét röviden, de lelkiismeretesen megírta a kiadott források alapján Nagysomkuti Pap József „Adalékok Máramaros történetéhez” (Máramarossziget 1909) c., a XVI—XVIII. század külső eseményeinek történetét elbeszélő munkájában. Címe ellenére csak a várról szól, annak is csak e két évszázad alatti történetéről. Használatát nagyban megnehezíti a jegyzetek hiánya. V. ö. Lukinich 82., 112. és köv. 1., 125., 173., 195. és köv. 1., 233., 352.

⁵¹ Öt város, Nr. 50. magyarnyelvű oklevél elbeszélése.

vekedéséhez hozzájárult a huszti várurak tömeges exemptioosztogatásai és az erdélyi fejedelmek nemesítései által a közös adózás alól mentesültek állandó gyarapodása. 1672-ben így írt Apafinak az öt város tanácsa: „Mi tellyességessen veghső pusztulasra jutunk, sőt, Kglmes Urunk, mivel semmikepen azon rettenetes tereh viselest el nem viselhetünk, mi bizony keszebbek leszönk mind azon helyeket pusztan hadni, az miolta Ngd kgl's resolutioja szerent az nemessegh részerol az mi nemü tereh viselest reank szallot, .. meltoztassék .. megh orvosolni . . .”⁵² A városok nemesének számát a török előnyomulása folytán Máramarosba menekültek száma is növelte.⁵³ Egy 1622-ből fennmaradt rendezés, melyet Bethlen István, a fejedelem öccse, Huszt várának akkori ura adott ki Técső részére, mutatja, milyen bonyolult helyzet állt elő a városokban a nemesek beköltözése és a „civilisek” gyakori nemesedése által. Vannak nemesek, akik „városbeli adofizeteo emberek leányt vagy pedigh városi özvegy aszonyokat vévén feleségül, azok paraszt örökségét nemesül akarják birni, nem adóznak”. Mások „paraszt emberek nemes leányt vagy aszonyt birván feleségül, magukat nemes embereknék tartván”, végül „szemelyek megnemesitvén, de házukra, örökségükre levelük nem szól” s ki akarják magukat vonni a városi terhek alól. Bethlen István azt parancsolja, hogy mindennemű adófizetéssel, szolgálattal tartoznak a beházasodott nemesek, míg a másik két kategória „városi terhekre köteles”. Még azt is hozzáteszi, „eröltessék őket erre, ha ellenállnak, hajtsák be marhajokat, kivéve a három forintos hajdukat”.⁵⁴ A század végén a városi hatóság és a beköltözött nemesiség hosszú küzdelméből a nemesek kerülnek ki országszerte győztesen,⁵⁵ Máramarosban is ez lett a vége. Rédey Ferenc, a huszti vár későbbi ura már így rendelkezik: a nemeseket szabadságukban megtartsák, ne kényszerítsék őket nemesi szabadságuk ellen való exactiokra.⁵⁶ Valószínűleg hivatkoztak a városi nemesek II. Lajosnak az öt városban lakó nemesek ügyében kiadott okkvelére, amely mindennemű adófizetés alól felmenti őket és megengedi a kamarából só kiemelésére feljogosítottaknak a só szabad árusítását.⁵⁷

Láttuk, hogy eredetileg csak Huszt, Técső és Sziget tartottak sóvágókat. A helyzetükkel elégedetlen bányászok valószínűleg ismételt munka-megszüntetésük által vívták ki az en-

⁵² U. o., Nr. 53. az öt város supplicatioja.

⁵³ V. ö. Máramaros megyébe menekült erdélyiek regestruma. É. n. XVII. sz.-i kézirat. O. L. Múzeum, 1909:44.

⁵⁴ Öt város, Nr. 21. V. ö. Corpus Statutorum. III. 218—9. (1694).

⁵⁵ Hóman—Szekfü, III. 559.

⁵⁶ Öt város, Nr. 41. 1667-ben.

⁵⁷ 1514. Tört. Tár, 1909. 523.

gedményeket és szabályozásokat már eddig is, de a legnagyobb arányú ilyen bérmozgalmuk 1550 körül történt. A szigeti sóvágók bírójuk vezetésével Nagybányára vonultak s onnan csak a kamaraispán és az öt város biztosítólevelére tértek vissza munkahelyükre.⁵⁸ Bizonyára ekkor történt az a — szövegében ismeretlen — új rendezés, amelynek következtében, 1553-ban már Hosszúmezőn is találunk sóvágókat.⁵⁹ Viszont ugyanakkor Huszton már nem írnak össze egyetlen sóvágót sem. 1553-ban Szigeten a bánya alkalmazottainak portái így oszlottak meg: hajós 72, sóvágó 66, sütő, szakács, fürdős, sószámláló (numerator), kulcsár, lapátos (lapatista) 1—1, sószállító és „kerekista” (feladata a sőt csigával felvontatni) 8—8, végül „gépelyes” (a sófelvontató csiga — régi szóval gépely — rendbentartását és a vontató lovak gondozását intezte)⁶⁰ 2. Sokkal kevesebb jutott Técsőre: itt 42 sóvágó és 1 szénégető (a bánya kovácsműhelyének szolgálatára) porta állt. Hosszúmezőn 6 sóvágó és 7 hajós, végül Viskén 4 hajós és 3 kormányos portát írtak össze. Huszton már egyetlen oly munkás sem lakott, aki sóbányában nyert volna alkalmazást, amit talán a Huszt környéki bányák időszakos felhagyásával magyarázhatunk.⁶¹ Minthogy a három város a Bocskay-féle felkelések után „ighen el pusztult es fogyatkozot allapattal leven, semmikeppen immar azoknak az so vagoknak adasara es tartasara csak magok elegsegessek nem volnanak”, Báthory Gábor elrendelte, hogy Visk is tartson harminckét sóvágót, egyben felszólította a huszti kapitányt, Máramaros főispánját és a sókamara ispánját, hogy erre „eröltesse” őket.⁶²

Mondtuk, hogy a középkor végére teljesen magyarrá lett városok az ország belsejéből jöttekkel gyarapodtak. Más forrásunk nem lévén erre, megint a családnevek elemzéséhez folyamodunk, ezek ugyanis sok esetben rámutatnak a XV—XVI. században jöttek korábbi hazájára. A legkorábbi, 1600. évi összeírásban feltevésünket támogató ilyen nevekkkel találkozunk. *Huszton*: Beregi, Bozassi, Fánicsikai, Gyarmati, Gyurai, Haraszi, Kelepeczi, Kocziordi (Kocsordi), Munkácsi, Sarkadi, Szilágyi, Tarpai, Várallyi. *Visken*: Csaholyi, Csekei, Csepei, Csetfalusi, Egedi, Halmi, Jánki, Magyarai, Németi, Patócsi, Patóházi, Sasvári, Szilágyi, Verécsi. *Técsőn*: Ar dai, Atyai, Botrágyi, Jánki, Kazi, Krassai, Marosi, Mocsolai, Munkácsi, Patócsi,

⁵⁸ Először 1435-ben, majd 1498-ban erőszakolták ki új rendezést. Iványi: Századok, 1911. 100. s. köv. I.

⁵⁹ Dica. A. 2681.

⁶⁰ Id. Dica. A. bányaeszközök és azok kezelőinek részletes ismertetése: Iványi i. m. 21. és köv. I.

⁶¹ A múlt század elején művelték, de nem sok eredménnyel. Fényes.

⁶² Öt város, Nr. 18. 1612.

Rozsályi, Somi, Szerémi, Vági, Vasvári, Zazari. *Hosszúmezőn*: Károlyi, Komlósi, Salánki, Solymosi, Tasi, Ujlaki, Váralyi. Végül *Szigeten*: Arдай, Bagosi, Babonyi, Begányi, Bökényi, Brassai, Csaholyi, Csekei, Csornai, Dédai, Dobai, Dohi, Fánckai, Gécz, Gyarmati, Halmi, Hatvani, Jánki, Kékesi, Kelepeczi, Kölcsei, Kupai, Pataki, Szanyi, Szöllősi, Tordai, Ujhelyi, Verbőczy. Mindezek túlnyomóan Bereg, Ugocsa és Szatmár megyéből származásról tanúskodnak. A beköltözők nagy része bizonyára bányamunkásként telepedett meg a városokban. A fennmaradt sóvágó lajstromok szerint a bányászok nevei mind magyarok.⁶³ Nem így a sókamarások, akik főleg a XIV—XV. században, vállalkozó üzletemberek, nem királyi megbízottak. A nevük alapján meghatározva nemzetiségüket, olaszt, németet és szlávot találunk köztük.⁶⁴

2. A Tisza, valamint a Nagyág és Talabor alsó folyása mellett öt falu (Iza, Száldobos, Bustyaháza, Dulfalu és Talaborfalu) a középkor végétől a legújabb ideig a huszti uradalomhoz tartozott. Ennyi maradt az újkorra a hajdan az egész megyét magába foglaló királyi birtokból. Nem egymás mellett fekszenek, idegen birtoktestek ékelődnek közéjük. Kialakulásuk a megye betelepülésének kezdeti korában, a XIV. század első felében, végbement, röviddel azután, hogy a királyi gazdálkodás birtokába vette a gyepüelvet. A tiszamenti faluk első megülői a városalapítókkal egyszerre érkezett magyarok: semmi nyoma annak, hogy a szászoknak is lenne részük megtelepítésükben. A század elején az egész Tisza-völgy a királyi uradalomé volt, ő adta a falukat egyenként román kenézeknek, hogy gyér magyar lakóikra rátelepedve s azoktól a földművelő, egyhelyben lakó életmódot megtanulva, számára a nagy területet értékeesebbé tegyék.

A faluk kenézi kézre jutását — ismerve a XIV. század derekán végbemenő folyamatot, mely a kenézt éppen itt a Tisza vidékén fokozatosan valóságos birtokossá tette — gyakorlatilag a királyi uradalom testéről való leválásuknak tekinthetjük. Az oklevelek kevés felvilágosítást nyújtanak éppen ezeknek a faluknak a középkori életéről, a megye más részein szerencseesebb a helyzetünk. A Tisza vidéki faluk többségével a XIV. század végén találkozunk először, amikor már román kenézek, sőt némelyek már nemessé lett családok kezén vannak. A huszti vár tartozékaként többük Balk, Drág és testvérük, Máramarosi János birtokában volt a XIV. század fordulójá körül. Nem egyszerre, szinte minden falut más és más alkalommal szerez-

⁶³ Öt város, Nr. 13. 1600. és U. et C. 174:25 (másolat 1815-ből, de megbízható).

⁶⁴ V. ö. Hóman: A magyar királyság pénzügyei és gazdaságpolitikája Károly Róbert korában. Bp. 1921. 237. és köv. l.

ték, de egyszerre hagyták ott 1405 körüli Béltekre, Nyalábra és Kővára költözésükkor. Az itt tárgyalt vidéken hosszabb-rövidebb ideig az ő földesuraságuk alá tartozott — a Tisza mentén felfelé haladva: Iza, Száldobos, Bustyaháza, Vajnokháza (Vajnág), Talaborfalu, Taracköz, Alsó- és Felső-Apsa, Fejéregyház, Bocskó, Alsó- és Felső-Róna.⁶⁵ Ezek voltak hát a huszti uradalom falui a XIV. század végén, amikorra a környékbeli, velük egykorú helységek már kisebb birtoktestek keretei között a fejlődés önálló útjain haladtak. A következő század elején ezek nagyrésze is kivált a vár tartozékai közül s végül maradt négy: Iza, Száldobos, Bustyaháza és Talaborfalu, amelyekhez ötödikül a Talaborfalu melletti Dulfalu csatlakozott.⁶⁶ Az első három a huszti vár közvetlen közelében lévén, a városok határában, elkerülte a terjeszkedő nemesek kezére jutást, a másik kettő talán a talaborvölgyi sóbányák miatt maradt meg a várjószágek közt. Balkék távozása után az első háromról semmit sem hallunk: szilárdan a várhoz tartoztak.⁶⁷ Dulfalu és Talaborfalu középkori életéről mindössze annyit tudunk, hogy 1420-ban volt egy Dulfalvi család, Iván fia József és Jakab román vagy rutén emberek, akik a szomszédos Darván vásárolnak birtokot,⁶⁸ 1485-ben pedig Talaborfalvi Juga György fiait, Balázst, Jánost és Tivadart, valamint Lőrinc papot és „oláh” testvéreit, Pétert, Bereket és Lukácsot iktatják be e két falu kenézségébe.⁶⁹ Az 1600. és 1614. évi legkorábbi összeírás neveiből visszakövetkeztetve úgy tűnik, hogy Iza és a tiszaparti Száldobos és Bustyaháza középkori lakói magyarok voltak. A családnevek magyar formájúak, szlávnak minősíthető alig akad köztük s ami ennél még sokkal döntőbben bizonyít a XV. században még meglévő magyarság mellett, az a tény, hogy sok jobbagynak „Orosz” a családneve. Tiszta rutén faluban senkire sem lett volna megkülönböztető jegy az orosz nemzetiség, aminthogy a kezdetől mindig rutén Verhovinán nem is találkozunk ezzel a családdal.

⁶⁵ 1373. Mih. 65—7, 68. Dl. 6.132, 6.133; 1387. Mih. 87—8., Dl. 7.328; 1389. Mih. 89—94, Dl. 7.481, L. o. lt. Metal. M. 13; 1390, Mih. 98, 99, 100, 102, Dl 7620, 7623. L. o. lt. Metal. M. 9, 11, 15, 30; 1402. Mih. 123—5.

⁶⁶ Biztos tudomásunk szerint először 1530-ban sorolják a királyi birtokok közé (Dica. A. 2642.), de feltehetőleg korábban is az uradalom része. Talán ez is Balkéke volt; de oklevél, mely az ő kezükön tüntetné fel, nem ismeretes.

⁶⁷ Balkék határjárásától az 1530-as dicáig, 140 évig nincs felhasználható nyom az életükről.

⁶⁸ Mih. 250—2. L. o. lt. 19. Dulfalusi Lázár 1470-ben (L. o. lt. Stat. K. 128.), Dulfalusi Kozma 1471-ben szerepel (u. o. Stat. S. 11. prot. XVI. 240.).

⁶⁹ Dulfalusi Kozma 1471-ben szerepel (u. o. Stat. S. 11. prot. XVI. 240.).

nével.⁷⁰ A másik kettő, tekintve távolabbi fekvését és középkori kenézeit, már a XV. század végén rutén.

A Huszt közvetlen közelében levő Baranya, valamint a keletebbre eső, a Tisza jobbparti kis mellékvizei mellé települt Szeklence, Mihályfalva, Husztköz és a később Sófálvának nevezett Danalafalva már első említéskor magánbirtokosok tulajdona. Birtokosaik nem kenézek, hanem magyarok. Baranya 1390-ben egy ugyanott lakó s személynevei alapján kétségtelesen magyar kismemesi család birtokában tűnik fel s a család kezén marad valószínű kihaltáig. A XV. század végén már huszti polgárok praediuma.⁷¹ A Huszt környéki említett többi falu a szatmármegyei előkelő, Gutkeled nemből eredő Rozsályi Kunok birtoka Zsigmond 1391. évi adománya óta.⁷² A faluk újkori lakossága rutén, beköltözésük időpontjának meghatározására nincs támpontunk, de a fentemlített Száldobos, Iza és Bustyaháza ma ugyancsak rutén falukhoz hasonlóan itt is középkorvégi magyar-rutén együttélésre mutatnak a családnevek. Mihályfalvát eleinte Karajnokfalvának nevezik s a később általában használatossá váló Mihályfalva nevet először 1462-ben alkalmazzák. A falu rutén neve ma is Krajnikovo. A krajnik, vagy magyarosan karajnok Magyarország más románlakta vidékein, Hunyadban és Krassó Szörényben szereplő választott tisztviselő, aki a máramarosi vajdához hasonló jogkörrel rendelkezik.⁷³ Ilyen krajnikról Máramarosban nincs tudomásunk. Sokkal később, 1680 körül találkozunk a bocskói uradalom némely falujában: Bocskón, Lonkán, Krácsfalván, Kaszópolyánán és Bocskó-Rahón krajnikkal, aki az urbárium szavaiból következtetve egyszerűen csak bizonyos mentességet élvező jobbágy. A bíró többnyire féltelkes, a krajnik csak negyedtelkes jobbágy, tehát még csak nem is tartozik a gazdagabbak közé.⁷⁴ Karajnokfalva-Mihályfalva esetében arra gondolunk, hogy a rutén telepesek vezetőjét nevezték így a XIV. században s talán az ő neve volt Mihály, amiből a falu másik neve képződött. Danalafalva nevét utoljára 1392-ben említik, a Sófalva név 1462-ben tűnik fel.⁷⁵ A mai Sófalva rutén neve

⁷⁰ V. ö. Szabó, 13—4.

⁷¹ A Baranyai Nagy (Magnus) család tagjai: Lőrinc, ennek fia Lukács és ezéi Lőrinc, János, Egyed, István s a nemzedékrendben adatok híján elhelyezhetetlen Pál, Márton és Oszvald. Utoljára 1459-ben találkozunk e családdal (1389. Tört. Tár, 1909. 4. 1390. L. o. lt. Stat. B. 589. prot. III. 162, 1408. Mih. 156, L. o. lt. 14. 1419. L. o. lt. 21, 25. 1457. L. o. lt. Stat. H. 20. A husztiaké 1482. L. o. lt. Metal. M. 6.)

⁷² Docum. 423—4, Dl. 29.740.

⁷³ V. ö. Mályusz, Századok, 1939. 436. és köv.

⁷⁴ U. et C. 148: 38 (1678) és 148: 31 (1684).

⁷⁵ 1392. Docum. 424—5., 1462. L. o. lt. 5.

(Danilovo) bizonyítja,⁷⁶ hogy a két név azonos településre vonatkozik.

A Rozsályi Kunok telepítése a Husztica patak melletti Szelistye és Gernyes. A félreeső völgybe Husztközön keresztül vezet az út s az 1391 óta a Rozsályi Kunoké. Az ő kezükön tűnnek fel Szelistye és Gernyes 1455-ben.⁷⁷ Későbbi családnevekből visszakövetkeztetve még ezeknél is gyanítható, hogy első települő rétegükben magyarok is voltak, ezek azonban a szomszéd falukból erősödő rutén többségben elmerültek egy-két nemzedék alatt. Ugyancsak a Rozsályi Kunok telepítették a Bajlova patak felsőfolyása mellé „igen terméketlen és mocsaras helyen” Ötvösfalvát és a Szeklence patak mellé Sándorfalvát még 1400 körül.⁷⁸ Nem lehetetlen, hogy ide is sodródtak magyar jobbágyok, de a XVI. században már rutén volt valamennyi máramarosi Kun jószág. 1530-ban „vajdá”-nak nevezik a Kun faluk bírót — Máramarosban nincs erre másutt példa, de Ugocsában használatos volt a vajda szó bíró értelmében⁷⁹ — Szeklencén kettő, Plusztközön, Mihályfalván és Ötvösfalván egy-egy volt, a többiben vagy iudex (Sófalva, Szelestye) a neve, vagy egyáltalán nincs bíró (Gernyes, Sándorfalva).⁸⁰

A Talabor alsófolyásánál Vajnág és a Szeklence patak menti, Sándorfalva szomszédságában lévő Ujbárd még jóval a Kun-jószág falui előtt vált ki a huszti uradalomból. Csak következtetni lehet, hogy mindkettejüket egy Dormán nevű román kapta kenézségbe a XIV. század elején. Lakóhelye valahol Vajnág körül feküdt s róla magyarosan Dormánházának nevezték. Ez a falu a XV. század folyamán eltűnt. Vajnág és Ujbárd 1373-ban Dormán két fiáé, Fichor-Miklósé, akit másképp Botosnak (vagy Bohusnak⁸¹) is neveznek és Gyuláé. Az övük Dormánháza, a szintén eltűnt Técsőpataka és valószínűleg az Ujbárd melletti, azóta elpusztult Berenoj is.⁸² Vajnágot Drág is birtokolta, 1389-ben az ő számára járták meg határait, de

⁷⁶ Docum. i. h.

⁷⁷ 1455. L. o. lt. Stat. V. 131. prot. XX. 321. Szelistye nevű helység kettő van Máramarosban (a másik az Iza mellett). Szláv-román helynév, jelentése: „Nagyfalu”. V. ö. Docum. 49.

⁷⁸ Az id. 1391. évi adománylevélben, illetve iktatási jelentésben nem említik őket, de Ötvösfalváról 1413-ban a Dolhaiak 32 marhát és juhot hajtottak el a Kunok jobbágyaitól (Mih. 189—90). Sándorfalva 1455-ben tűnik fel (lásd 77. jegyzet). Ezek is Kun jószágok maradnak.

⁷⁹ Szabó, 146—7.

⁸⁰ Dica. A. 2462.

⁸¹ 1373. Mih. 68—9, Docum. 248, 1376. Docum. 266—7. Bohus szláv névnek (Bohuszláv) látszik. Dormánháza a Docum. i. h. szerint XIII. századi település. Nem valószínű.

⁸² 1389. Mih. 91. Dl. 7.481.

Balk és Drág eltávoztával itt is a régi birtokosok szerzik vissza, 1410-ben Dormán dédunokájának, Mihály fia Budnak kezén találjuk.⁸³ Minden bizonnyal ettől a Budtól s talán testvéreitől származik a Vajnági, más néven Vajnokházi család, amely a XV. század első felében egész Vajnág és Ujbárd földesura. A század közepétől más birtokosok is befészkeltek magukat: a beregi Komlósiak, viski Oroszok, ugocsaj hetényi Fejesek stb.⁸⁴ Feltételezhető egykori magyarsága teljesen elruténesedett.

A Talabor mocsaras torkolata mellé épült Urmező XIV. századeleji magyar település. Igazolja ezt nevéen kívül Técső és Visk közelsége is. Minthogy újkori családnévanyagából — a nagyon kevés ismert középkori jobbágynévből — eredetileg magyar lakosságra lehet következtetni, valószínűnek látszik, hogy birtokosai, a román Urmezeiek nem kenézségbe kapták benépesítés céljából, hanem nemesi jogon a már magyaroktól lakott falut. S hogy ez a — XIV. század második felében történhetett — adományozás nem egy személynek, sőt nem is egy család tagjainak szólt, az abból látszik valószínűnek, hogy 1405-ben, 1415-ben és 1418-ban szereplő nagyszámú Urmezőről nevezett nemesesség az oklevelekben nem nevez meg közös öst, akinek jogutódai-ként bírná a falut. Egymással való rokonságukról sem esik szó.⁸⁵ Az urmezei nemesek 1415-ben hatalmas birtokot szereznek, de nem összefüggő területen: a megye északi teljesen rutén vidékein, a későbbi nevéen Verhovinán, a Tarac mellett és Kaszóban, Urmező magyar lakói még a XIX. században is tartották népiségüket a rutén többségben.⁸⁶

A Tisza és Tarac összefolyásánál lévő, árvizektől látogatott Bedőháza került ki — tudunkkal — legkorábban a máramarosi királyi uradalomból a Tisza vidékén. 1336-ban két oláh, Drág és Drágus a birtokosa. A történetírás általában ezt a Drágust tartja Moldva megalapítójának, a Bogdán előtt vajdászkodó Szász apjának.⁸⁷ Az előbbi fejezetben is így adtuk elő.

⁸³ Mih. 163—4.

⁸⁴ Hogy 1430-ban nem csak részek voltak, mint Csánki mondja. Tört. fdr. 461), azt az ugyanezen évből való L. o. lt. 5. és az 1431. n. o. Stat. B. 562. világosan mutatja. A későbbi birtokosokra 1479. L. o. lt. 36, 1525. u. o. 76. 1560. Lyc.

⁸⁵ A falut először 1389-ben említik (Mih. 93, Dl. 7.481); a család tagjairól 1398 óta hallunk (Docum. 502, Mih. 117, L. o. lt. Metal. M. 34). Keresztneveik: István fiai János, Miklós és Dénes — ez magyarnak látszik! —, Miklós és Péter (1405. Mih. 130—1, L. o. lt. Bercs. III. 6), Szaniszló fia Szaniszló és Miklós (máskor Myk) s ennek fiai Péter, Illés, János, Tamás (máskor Thompus) és György (1415. Mih. 201—3. L. o. lt. Stat. E. 14, és V. 233).

⁸⁶ Fényes, 197.

⁸⁷ V. ö. Docum. 78. és 178—80.

Drág, aki Drágusnak bizonyosan rokona volt, bár oklevél nem szól erről, Máramarosban marad: 1355-ben comesnek mondják — biztosan officíalisa Lackfi András máramarosi főispánnak.⁸⁸ Fia, László 1385-ben szolgabíró, de nevével máskor is találkozunk. Drágtól ered a megye vezetésében sokat szereplő, kiterjedt Bedőházi család, amely a középkor végén a megye távoli vidékein is birtokos. A falu lakossága kezdettől fogva magyar, — az első birtokos, Bedő is kétségtelenül az —, a község azonban XVII—XVIII. századra elruténosodott. Az 1720 előtti ismeretes jobbágynevei többnyire magyarok, de ez összeírás idejében már rutének rejlenek mögöttük.

A Bedőházával szemközti Taracköz 1373-ban kerül Szász fiainak kezére. A mohón terjeszkedő moldvai vajdafiak a szomszéd Kirva határrészét akarták megszerezni egy fennmaradt oklevél tudósítása szerint,⁸⁹ de Lajos rendeletére vissza kellett bocsátaniuk a kirvaiaknak. A királyi kézre való visszajutása után Zsigmond az Irholci családnak adományozta s ettől kezdve az ő kilenc szétszórt faluból álló birtoktestüknek lett a központja.⁹⁰ Egykori magyar lakossága a többi eddig tárgyalt Tisza vidéki falunak sorsában osztozott.

A Tisza balpartján Sziget és Hosszúmező közt találjuk Szarvaszót és Kabolapatakát s valamivel nyugatabbra a hasonló nevű patak völgyében a hegyoldalra települt Szaplancát. Mind a három falu a mellette folyó patakról vette nevét.⁹¹ Kabolapatakának neve a középkorban Lópataka formában is előfordul, de a szlávalakú elnevezés régebben tűnik fel és utóbb teljesen kiszorítja a magyart.⁹² Úgy látszik mindhárom egyszerre szakadt el az uradalomtól s egy rokonság kezére került. A kenézségből a megye társadalomtörténetében korszaknyitó 1360-as években igazi nemesi birtok lett. Szarvaszó kenézségében 1345-ben erősítette meg Lajos a már elhunyt (?) Erdő vajda fiait, Aprusát és Marust, a vajda testvérét Sztánt és annak fiát Myk-ot.⁹³ Ez volt, mint egy későbbi oklevélből tudjuk Erdő vajda kenézsége életében s most jog szerinti örököseinek szükséges a királyi megerősítés. A sok máramarosi kenéz meg-nemesítésének évében, 1360-ban Sztán vejére, Gurhes (máskor Gerhes) fia Sztánra ruházza az őt megillető rész egy harmadát s Lajos király megerősíti a vőt ebben.⁹⁴ Az oklevél nem szól

⁸⁸ V. ö. II. fej. 51. jegyzet és Mih. 13—5, 35, 85.

⁸⁹ 1378. Mih. 73—4. L. o. lt. 14.

⁹⁰ 1419. Perényi, 30: 10., 1420. Iványi: Tel. 149., Teleki, I. XX. II. 2., 1492. Iványi: Tel. 361., Teleki, I. XX. II. 75.

⁹¹ V. ö. Docum. 68., 107., 150.

⁹² A „Lópatak” név első előfordulása, 1459 (Mih. 423), az utolsó 1542 (Dica).

⁹³ Mih. 20.

⁹⁴ U. o. 48—9.

sem kenézségről, sem feltételekről, így nyilvánvaló, hogy ad-digra már nemesi birtokuk lett Szarvaszó. Az oklevél szavai — „ipsamque possessionariam portionem oidem Staan et dictae dominae consorti suae eorumque filiis et posteritatibus universis in perpetuam ascribimus haereditatem” kétségtelenné teszik, hogy nemesi birtoklásról van szó (bár a más oklevelekben szokásos „titulo nobilitatis” kifejezés hiányzik). Ettől a Sztántól és rokonaitól, sógoraitól erednek a megye előkelő, alispánságot és szolgabíróságot gyakran viselő Szarvaszói Gerhes, Bank, Birtok famíliái, amelyek a környéken sok faluban szereztek részt maguknak.⁹⁵

Szaplonca fejlődése ugyanígy indult. Itt is kenézekből lett nemesek a birtokoscsaládok s a két falu nemessége eleitől fogva a rokonság bonyolult szálaival van összefűzve. Úgy látszik Erdő vajda, vagy testvére, Sztán volt a kenéze ennek is, mint Szarvaszónak, de az itteni nemesek inkább Sztán leszármazottai.⁹⁶ Valószínűleg egykorú velük s már kialakult, de alig lakott magyar faluként került ugyanezek kenézségébe Kabolapataka. Ez az előbbi két falutól keletre fekszik Sziget tőzomszédságában: ezért gondoljuk magyar telepítésnek és első említésénél, 1424-nél jóval korábbi eredetűnek.⁹⁷ Ugyanaz a rokonság birtokolja, amely Szarvaszót és Szaploncát is.⁹⁸ Nemzedékrendjüket az oklevelek szükséztávása miatt megnyugtató véglegeséggel nem lehet összeállítani, de vérségi összetartozásuk bizonyos. Mivel kívülről jött nagybirtokos nem zavarta meg századokon át birtoklásukat, mindhárom község tipikusan román nemesi faluvá lett. A nemesek, bár szaporaságuk miatt elaprózódott a birtok kezükön, a megyei életben való szereplésről nem mondtak le.

Szigtétől északra, az Apsa folyócska mellett egymás után

⁹⁵ Szarvaszóba és Szaploncába iktatják őket 1390-ben, Mih. 97, L. o. It., Metal. M. 38, egyezkedésükre 1426. Lyc. Leszármazásukat Petrovay próbálta tisztázni (Turul, XV. 171), de a nemzedékrenden legkorábbiak nem mindig alapulnak biztos kútfői adatokon. Így Erdő és Sztán, vagy Szaniszló testvéri kapcsolata s mindkettő összekötése a szurdoki Sztannel nem meggyőző. Utóbb maga is elejtette (Századok, 1911. 618.).

⁹⁶ Petrovay: A Szaplonczay család leszármazása 1360-tól. Turul, XIX. 73. — V. ö. 1429. Mih. 276—8.

⁹⁷ 1424. Mih. 262. Feltűnő, hogy Szarvaszó határjárásakor (1406) a Kabolapatak vizet említik, de a falut nem (Mih. 136—8). Azzal magyarázzuk, hogy Sziget és Hosszúmező polgárainak földjétől határolván el, az ugyancsak az ő birtokukban lévő Kabolapataktól való elválasztás nem volt szükséges. Mivel 1424-ben róla nevezett királyi emberről hallunk, s 1429-ben már nagyszámú kabolapataki nemes egyezkedik, alig hihető, hogy 1406-ban még lakatlan lett volna.

⁹⁸ Mih. 276—8., 1431. u. o. 283.

három falu keletkezett még a XIV. század első felében: a három Apsa. Tekintettel Sziget közelségére és magyar személynévi eredetű nevükre, magyar alapítást tételezünk fel. A huszti uradalomhoz tartozván, 1387-ig nem hallunk róluk. Ekkorra Felsőapsa már a Közép Szolnok megyében birtokos előkelő magyar Kusalyi Jakcsok uraságát ismerte el valószínűleg csak néhány éve.” Zsigmond ekkor elcseréli velük több kaszói faluval együtt, szilágysági birtokot adván értük.¹⁰⁰ Az oklevél szerint lakott birtokok és „oláhokkal népesültek”. Bár nem egészen világos a fogalmazás, a „predia populosa et terre Olachorum incolis decorate” kifejezés arra mutat, hogy nem régen ültették meg a románokat rajtuk. Alsóapsa ugyanez évben, másfél hónap múlva jut Balkék unokaöccsének, Dragomér fia Iván „oláh”-nak birtokába Zsigmond adományából a Nagyág melletti Izával együtt. Addig mindkettő a huszti vár tartozéka az oklevél világos kijelentése szerint.¹⁰¹ Mivel Balkék tervszerűen csatolták konyhai „főbirtokuk”-hoz¹⁰² a máramarosi faluk egész sorát, nyilvánvaló, hogy ezt is azért eszközölték ki öccsük számára, hogy aztán az övék legyen. Így is történt: 1390-ben már az ő részükre járnak meg határait.¹⁰³ A huszti uradalmuk elvesztésekor testvérük, „Máramarosi János oláh” kapja ideiglenesen birtokul „mindkét Apsát”.¹⁰⁴ Nehéz megállapítani, melyik ez a két Apsa, minthogy ekkor már mind a három fennáll s a legközelebbi feltűnésükkor Jánosnak már egyikben sincs birtoka. Biztosan kapott máshol végleges birtokot az ideiglenesek helyett, ezért rövid apsai földesurasága után visszabocsátotta a királynak. Mondottuk, hogy Iza visszakerült a huszti várhoz Balkék távoztával és véglegesen annak uradalmában maradt. Így rutén jobbágyfaluvá lett. Apsán azonban élt olyan román katonáskodó réteg, amely Balk, Drág és János birtokfeladása után a három faluban birtokosként tudott berendezkedni. 1404-ben ugyan az Urmezeieknek adja Zsigmond „utraque Apcha”-t, vagyis Szász fia, János egykori birtokát,¹⁰⁵ de a következő években már a helyi kishemesség kér ősi birtokára: egész Felső- és Közép-, valamint egy harmad Alsóapsára új adománylevelet, apáiknak a moldvaiak támadásakor elvesztett oklevelei helyett.¹⁰⁶ A Balkék és Urmezeiek birtokszerzéséhez hasonló ese-

⁹⁹ A családnak nevet adó Kusalyt és egyéb középszolnoki birtokait is csak 1360 körül szerezték. (Csánki: Tört. Fdr. I. 572.)

¹⁰⁰ H. O. VII. 423., Docum. 332—3.

¹⁰¹ Mih. 87—8. „in pertinentiis castri nostri Huszt”. A várat öt év múlva szerezték meg. (V. ö. 26. l.)

¹⁰² „capitalis et principalis possessio” Mih. 30.

¹⁰³ Mih. 99—100.

¹⁰⁴ 1403. Lyc. és Petrovay más.

¹⁰⁵ Iványi Tel. 74. Teleki, I. XX. I. 28.

¹⁰⁶ 406. Mih. 143—5. A moldvaiak Középsóapsát is felégették.

teket akarták nyilván elkerülni a jövőben. Törekvésük eredménnyel járt: csak Felsőapsa egy része lett az Urmezeieké, s a század végén, a hatvan-hetvenévi távollét után Máramarosban ismét megjelenő és birtokszerző Szász-utód Drágfiáké. Középső-apsa teljesen a helyi román kisnemesség birtoka, Alsóapsa nagyrészt helyi s részben középpapsai nemeseké, de a század végén a Drágfiak itt is megvetik lábukat. A társadalmi fejlődés eredményeképp Középpapsa „mere curialis” lett, vagyis a helyi kisnemesség töltötte ki nagyobb birtokos és jobbágyság nélkül, Alsóapsa nagyrészt nemesi, de máshol lakó birtokosoknak is van néhány jobbágyuk benne, Felsőapsa ellenben az Urmezeiek kihalta után a magyar csebi Pogány családé lett s mint ilyen jobbágyfaluvá süllyedt.¹⁰⁷ Érdekes módon igazodott a nemzeti-ségi fejlődés a társadalmihoz: a nemesi faluk románok, a jobbágyfaluk — nyilván orosz jobbágyfaluk egyes családainak ide-telepítése, vagy önkéntes ideszivárgása következtében — elruténosodott az újkorra.¹⁰⁸ Mégis a szigeti magyarság szomszédságában élve, ha vérségileg nem is, de műveltségükben erősen éreztette hatását a magyarok közelsége: román személyek ragadványnevei magyarok, az újkorban zálogleveleket magyar nyelven fogalmaztak.¹⁰⁹ Megemlítésre érdemes, hogy a magyar nemesség Verbőczyi előtti rugalmas, lefelé le nem zárt jellegére rámutató oklevelet, amelyben karácsonyfalvi nemesek „ignobilis” rokonukat egy nemesi ház adományozása által a leleszi konvent előtt „nemesként fogadják maguk közé”, egy felsőapsai román részére adták ki.¹¹⁰

Felsőapsa birtokosai, a Pogányok a XVI. század második felében egy rutén jobbágyfalut ültettek meg az Apsa folyócska felsőszakaszára: Újapsát. Ez a XVIII. század elejére lehanyatlott, az 1715—20. évi összeírás nem tud róla. A század végén hihetőleg újratelepítették, neve ezóta Kisapsa, vagy Apsica.¹¹¹

Szigtettől nyugatra két egyházi településről kell szólnunk.

¹⁰⁷ 1407. Mih. 145, 147, 150; 1428. Mih. 274—5; 1429. L. o. lt. 45; 1450. Mih. 349. L. o. lt. Metal. M. 7; 1456. Mih. 389—92. L. o. lt. Metal. M. 37. Az Urmezeiek és Drágfiak birtoklására: 1415. Mih. 201—3. L. o. lt. Stat. E. 14. és V. 233; 1438. L. o. lt. Bercs. VI. 6; 1495. L. o. lt. Prot. II. 15. Az újkorra a Dicák.

¹⁰⁸ Lexicon loc., CE és Pesty földrajzi nevei. Fényes 199. tévesen oláhnak mondja.

¹⁰⁹ 1548-ban Középpapsán Elias Nagy (DI. 18616. és NEA. 547: 31.) Alsóapsán 1604. Simon Fejer, Andreas Kathona, Petrovay más. Magyar-nyelvű záloglevelek: 1648, 1681, 1693, 1698. évekből (Lyc.).

¹¹⁰ 1428. Mih. 274—5. V. ö. Mályusz i. m. Mátyás Király Emlékkönyv, I.

¹¹¹ 1700 előtt csak kétszer találkozunk vele, két dikális összeírásban: 1600. és 1605. években. Fényes tévesen oláhnak mondja. (199.)

Körtvélyes magyar nevű és földrajzi helyzetéből következően XIV. századi megülési falu közelében állt egy Szent Mihály arkangyal tiszteletére szentelt görög kolostor. Keletkezése évét nem tudjuk, de mindenesetre vagy Balk és Drág, vagy valamelyik elődjük alapította, talán még Bogdán vajda.¹¹² 1391-ben a két vajda Konstantinápolyban járt s kolostorukat a patriarcha oltalmába ajánlották. Antonius patriarcha pártfogásába vette a „szerzett javaikból felszerelt” monostort, kivette a netalán ott bitorló szakadár püspökök joghatósága alól s közvetlenül maga alá rendelte. Egyben feljogosította a kolostor apátját, hogy az oklevélben meghatározott területen — hozzátartozott a Szilágyság, Ugocsa, Meggyesalja és több középszolnoki helység — a templomokat felszentelje, azok jövedelmével rendelkezék, a papok és hívek felett egyházi joghatóságot gyakoroljon. Az apát elhúnyta esetén papjaik Balk és Drág mesterrel s a hívekkel egybegyűlve válasszák meg az új apátot.¹¹³ E kolostor kalugyerei voltak a falu birtokosai. Balkék rokonságának elköltözésével elvesztették hatalmas patronusukat. A század derekán a szomszéd helységek — Hosszúmező, Apsa, Taracköz — polgáraival, illetve birtokosaival pereskedtek, 1438-ban megjáratták birtokuk határait s 1442-ben iktatták őket Körtvélyesen.¹¹⁴ A következő század második felében a király kezére került a falu birtoka s végül beilleszkedett a bocskói uradalomba. Lakói rutének voltak, görög vallású szerzetes-urainak megfelelően, de sok magyar nevű jobbágy tanúskodik az erős magyar kultúrhatásról.¹¹⁵

A másik egyházi birtok Szaplonca közelében a Tisza mellett fekvő Remete. Pálos-kolostorát 1363-ban alapította Nagy Lajos, Boldogasszony tiszteletére.¹¹⁶ A pálos barátokon kívül volt más birtokosa is: 1437-ben Remetei Imre fia, András hatalmaskodott Sugatagi Mikle hernécsi iktatásánál.¹¹⁷ A keresztnévek magyarságukat bizonyítják. A pálosok 1465-ben a szomszéd szaploncai nemesekkel pereskedtek, elfoglalták azok határának egy részét és lerombolták a határjeleket.¹¹⁸ Egyházi jellegre való tekintettel sikerült a pálosoknak falujuk számára

¹¹²V. ö. Hodinka 26—7., 202. és köv.

¹¹³Docum. 418—21. Mih. 109—11. Hodinka i. h. A körtvélyesi kolostor főnökét az újkori kútfők „oláh püspök”-nek mondják.

¹¹⁴Mih. 306—7. L. o. lt. Metal. M. 45. és Dl. 13.687, 13.688.

¹¹⁵1555-ben még „episcopus Walachorum” a 4 sessiojának földesura, 1600-ban Prépostvári István, a zálogos birtokosa (Dica). A kolostor romjai ma is láthatók (Hodinka 203.).

¹¹⁶Wenzel; Máram. 344. Kisbán E.: A magyar pálosrend története. Bp., 1938. I. 97.

¹¹⁷Wenzel; Máram. 351.

¹¹⁸Mih. 465—9.

a városok kiváltságait elismertetni: II. Lajos 1516-ban engedélyezte nekik, hogy „a régi királyoktól nyert kiváltságaik értelmében” ne tartozzanak a vármegye alá, hanem a városok jogait élvezzék.¹¹⁹ Gazdasági jellegénél fogva semmiesetre sem érdekelte volna meg a kis falu ezt a kitüntetést: talán inkább magyarsága volt az, ami a vármegye alá tartozó környező román faluktól elválasztotta és a városokhoz kapcsolta. Ekkorra a városok körül fekvő többi falu már jobbára elvesztette egykori magyar jellegét, vagy amelyiket megtartotta, mint Urmező, az egy nagybirtokos család rutén faluival uradalmi keretek közt foglalt helyet. Katolikus papi földesurai bizonyára idegenkedtek a görög hitű román nemesek vezetése alatt álló Máramaros vármegyétől, ezért igyekeztek Remete sorsát a városokéhoz kötni. Kiváltságos állapota nem soká tartott, mert a XVI. század első felében a reformációhoz, csatlakozott a máramarosi magyarság egész tömegében. Az 1550-es években elhagyták a pálosok klostromukat: alkalmasint 1554—5-ben, mert 1554-ben még az övék a falu, de az 1555-ös dica már „quondam heremitarum” birtokaként említi. 1556-ban a „bizonyos idő óta elhagyott” kolostor jószágát Szigeti Pál deáknak adományozta Petrovics Péter helytartó.¹²⁰ Minthogy ugyanekkor folyt Huszt ostroma, feltehetőleg a háborús állapotoknak is része volt abban, hogy a pálosok elhagyták a kétszáz éve birt kolostort és az általuk megtelepített falut.¹²¹ Az 1600. évi adószedők már Kornis György kezén találják, akinek több falura terjed birtoka az oroszlakta Tarac, Talabor mentén és a Verhovinán. Biztosan az ő birtoklása óta kerültek olyan nagy rutén csoportok Remetére,

¹¹⁹Lyc. (XIX. sz.-inak látszó -másolat és Petrovay más). Ismételtén felmentik lakóit a XVII. sz.-ban, Lajos kiváltságlevelére hivatkozva, a jobbágyterhek alól (1613, 1625, 1629, 1671: Kol. kv. I. 2, 3, 4, 5). Gyakorlatilag nem volt ennek jelentősége.

¹²⁰Petrovay más. A magyarok reformátussá lételére Bél pag. 72. A técsői református egyházközség irattárában lévő s Uglyai István curator által 1824-ben írt „Matricula melybe némely régi közelebbi és ezután elő adódható Emlékezetes Dolgok... bé irattatván” e. kézirat szerint 1522-ben kezdődött a „Máramarosi Reformatio”. Szebenből Surdaster vagy Süket János Viskre „mint talán születése helyére” költözött s „Luther tudományát terjeszteni” kezdte. Huszti Tamás szigeti prédikátor részt vett az erdői zsinaton s a hagyomány szerint ő térítette át az öt város lakóit, „amelyek azután sohasem mentek többé vissza a Római Ekkla kebelébe”. Nagysomkúti Pap J. id. műve szerint 1556-ban lettek az öt városi templomok „az új hit tulajdonai”. 78. l., kútfőre való hivatkozás nélkül.

¹²¹Husztot Izabella királyné vezére, somlyói Báthory András ostromolta s Ferdinánd várnagyai védték. V. ö. Veress E.: Izabella királyné Magyar Történeti Életrajzok. Bp., 1901. 429. Az ostromot ez id. (120. jegyz.) oklevél is megemlíti. Hogy a pálosok telepítették Remete falut, azt neve igazolja.

hogy 1715—20-ban a családnevek fele rutén s a XIX. század fordulójára már egészen orosz a népe.¹²²

A Szigettel szemben a Tisza jobb partján álló Sztatina sós patakjáról nyerte nevét. Csak a XVIII. század óta bányásszák sóját a mellette Aknaszlatina néven megtelepült bányásztelep környékén.¹²³ A falu középkori multjáról keveset tudunk, különösen megnehezíti az oklevelek adatainak mérlegelését az a körülmény, hogy a megyében nem kevesebb mint három Sztatina van (egyikük többnyire Sztatinka néven szerepel). A sós patakok vizéről természetszerűleg ez lett a mellételepült falu neve: egyikük Sugatag környékén állt, de még a középkorban elpusztult,¹²⁴ a másik Szurdok közelében fekszik s ez a tiszaparti a harmadik. Annyi megállapítható, hogy kenézei részben nemessé lettek alighanem 1360-ban, de 1405-ben is volt kenéze a falunak. Ügy képzelhető ez, hogy a falu két-három kenéze közül egyik vagy egyesek igazi nemesek módjára lettek részeiknek urai, a többiek megmaradtak juhányadszolgáltató kenézi állásukban.¹²⁵ Az 1405-ben szereplő szlatinai kenéz a következő években nem egyszer tűnik fel a királyi emberi feladatra kijelöltek között. 1419 után kenézzől itt több szó nem esik,¹²⁶ birtoklásuk hamarosan nemesivé vált, — hogy mikor, nem tudjuk. Feltűnő, hogy az 1405-ben említett s a jelek szerint nemes Sztatina Miklós fiai, Drág és Dragomér sem maguk, sem utódaik nem szerepelnek többé, Sztatina nemessége a kenéz utódaiból lesz.¹²⁷ Másik érdekes vonása a szlatinai nemességnek az, hogy a két oklevélből következtetve, egy ember volt a kenéz s sem életben levő apja, sem testvérei nem viselik a „kenéz” melléknevet, nyilván a tisz-

¹²² CR. Lexicon loc. és Fényes. A mult sz.-i szájhagyomány úgy tudta, hogy hajdan Ó- vagy Nagytécsőnek hívták és Károly Róbert alatt szabad királyi város volt Remete, vagyis a közeli Técsővel azonosították multjukat. Azt is megjegyezték, hogy egykor reformátusok lakták (vagyis magyarok). Pesty.

¹²³ Pesty.

¹²⁴ Erről *Kaszó* tárgyalásánál.

¹²⁵ 1405-ben Sztatina Miklós fiai, Drág és Dragomér birtokukat átengedik Nán fia, János kenéznek és testvéreinek, Jánosnak (!), Istvának, Váncsnak (ez is János!) és Tivadarnak. (Lye. 1419. évi átírás.) Nyilván rokonok voltak.

¹²⁶ Lyc.

¹²⁷ Nántól ered Nán, Negrétől (1442. Mih. 313. Fekete Sztán fia!) a Nyegre, melynek egyik tagját még 1514-ben is magyarosan Fekethe-nek nevezik. (L. o. lt. Stat. 0. 14.) s minden bizonynal rokonságukból a Stephan és Bardz család (1673. Lyc. és NRA 1685:20, 1684. Lye.) 1548-ban ilyen nemes családokkal találkozunk Sztatina: Zoman (!), Roman, Negre, Nan és Bard. (Dl. 18616 és NRA 547—31. V. ö. Mih. 313. jegyz.).

tet sem,¹²⁸ míg Szarvaszón 1345-ben láttuk, egész család kapta a kenesiatust. Szlatina szláv nevéből és Szigethez való közelségéből gyanítható, hogy az oláh kenézek előtt is lakott hely volt, de feltevésünket igazolni nem lehet.

Szigettől délkeletre, a Róna patak völgyében sorakozik Alsó- és Felsőróna, valamint Rónaszók. A két Róna, tekintettel Sziget közelségére és gazdag sóbányájára, bizonyára a megye legrégebbi falui közé tartozik, Rónaszéket o néven csak 1474 óta emlegetik, de bányáját a XIV. század közepén már valószínűleg művelték.¹²⁹ 1360-ban már mindenesetre megvolt a két Róna, ekkor adta Lajos Felsőronát a Szarvaszói-Szaploncai rokonsághoz tartozó Péter fia Sztán „oláh”-nak örökös nemesi joggal¹³⁰ Ekkor már románok lakták, az oklevél „possesio Olachalis”-nak mondja. Alsóróna a városhoz való közelsége miatt még korábbiaknak látszik, első említésekor ugyancsak a Szaploncaiak egyikének, Ladomérnak birtoka.¹³¹ A két Róna egyikét — az oklevél nem jelöli meg pontosan, melyiket — a Balk-rokon Dragomér fia Iván kapja adományba Lajostól 1378-ban.¹³² Ismerve Balkék eljárását, amellyel az eredetileg ugyanez Ivánnak adott Alsóapsát s Izát megszerezték, Felsőronában állapíthatjuk meg az 1378-ban eladományozott falut; 1390-ben ugyanis Felsőróna határait járják meg Balkék számára, Alsóróna pedig Szaploncai Ladomér birtoka.¹³³ 1402-ben Alsóronát is megszerezték Balk és Drág fiai.¹³⁴ Az ő távozásuk után az Urmeziek kapják Alsóronát,¹³⁵ de három év múlva megint a régi birtokosokat, a Szaploncai rokonságot, Ladomér és testvére, Sztán fiai, továbbá Ladomér egy unokáját iktatják.¹³⁶ Tíz évnél tovább tartó ellenségeskedés következett a két román család: az Urmezei és Szaploncai között Alsóróna birtokáért,¹³⁷ de a végén a Szaploncaiak maradtak félül. Az ő egyik oldalhajtásuknak tekinthető az alsóronai nemes familia, amelyből különféle nevű családok: Pap, Rónai, Sztán, Tivadar ágaztak ki.¹³⁸ Az újkori adatokból visszakövetkeztetve nem ők, hanem Szaploncán lakó nemesek vol-

¹²⁸ Id. okl. Lyc.

¹²⁹ Mih. 522. A bányászatra v. ö. Iványi, Századok, 1911. 14.

¹³⁰ Mih. 42—5.

¹³¹ 1390. Mih. 103. L. o. lt. Metal. M. 30.

¹³² Mih. 60. (téves évszám!) L. o. lt. Stat. D. 242. prot. 682. v. ö. Docum. 276—7.

¹³³ Lásd 131. jegyz.

¹³⁴ Mih. 123—5.

¹³⁵ 1404. Iványi Tel. 74. Teleki I. XX. I. 28.

¹³⁶ 1407. Tört. Tár. 1909. 7.

¹³⁷ 1412. L. o. lt. 27. 1415. Mih. 201—3. L. o. lt. Stat. E. 14 és V. 233 1419. Mih. 241—2. L. o. lt. 5.

¹³⁸ V. ö. Petrovay, Turul XIX. 76. és Mih. 104.

tak mindkét, Rónának középkori földesurai. Felsőróna, bizonyára a sóbányák miatt, 1500 körül került vissza a király kezébe s ettől kezdve a sókamarához tartozik.¹³⁹ Oklevelekkel nem igazolható, de valószínű, hogy a sókamara lakóhelyén, Rónaszéken a kastélyon és a sókamara tisztviselőinek lakóházain kívül más település is volt a középkorban.¹⁴⁰ Nemzetiségileg: a román nemesek birtokában lévő Alsóróna jobbágysai is románok, míg az újkorban tisztán jobbágylakta Felsőróna eredetileg szintén román lakossága a bocskói uradalomba kerülve, a XVI. századtól kezdve oroszosodott, a XVIII. század végén pedig teljesen rutén falu.¹⁴¹

A Felsőróna határában a Csidepatak (ma Zsödicse, Felsőrónánál ömlik a Róna folyóba) mellett egy prédiom szintén a királyé, illetve a sókamara tulajdonosáé. 1460-ban Szigeti Pál deák kapta; a következő két században mindig a szigeti polgároké. Ezek többnyire a felsőrónaiaknak adják zálogba, azok művelik. A századok folyamán különösen sok per folyt érte.¹⁴²

3. A Tisza mentén Szigettől tovább haladva a balparton Veresmart és Karácsonfalva, a jobbparton Fejéregyház, Bocskó s még tovább a kétparti Lonka található. Itt halad a rutén és román népiség érintkezési vonala, legtöbbjükbe jutott mindkét nép fiaiból. A trianoni országhatár a Tisza folyását követte, a román balpartot Romániához, a rutén jobbpartot Csehszlovákiához csatolva. Mégis feltűnő, hogy a népiségi határ nem minden esetben egyezik a földrajzi elválasztóvonallal: a jobbparti Fejéregyház román, a balparti Veresmart pedig rutén. Oka ennek a két falu társadalmi jellege, mint majd rátérünk. Ezeknek a faluknak a sorsa nem volt egységes, különféle birtoktestek szívták őket magukba, minek következtében bonyolult birtok- és néphatár alakult ki. Egyikük, Bocskó, a kincstár nagy uradalmának lett központjává s a Tisza völgye mentén felfelé telepítő munkásságot végzett a XVI—XIX. században. Másokban kismemesség zsúfolódott össze. Mindenekelőtt keletkezésüket és középkori sorsukat vizsgáljuk egyenként.

A neve és Szigethez Való közelsége alapján magyar alapításúnak látszó Fejéregyháza 1373-ban Szász fiainak kezén tűnik fel. Közvetlenül előtte kaphatták Lajostól Bocskóval és

¹³⁹ Drágfi Bertalan fiainak iktatását a király nevében akadályozzák meg 1508-ban. L. o. lt. Stat. D. 221.

¹⁴⁰ A CR. nem szól róla, de a Mappa Maram. Felsőróna nagyságú templomos települést mutat. 40. Sect.

¹⁴¹ CR, Lexicon loc. Fényes, Pesty.

¹⁴² DI. 15.414, 15.428 és L. o. lt. Metal. M. 35. 1546. L. o. lt. Stat. Z. 12. 1602. u. o. T. 120. 1654. NRA 957: 21. 1666. NRA 957: 28. 1676. NRA 1844: 29. 1677. NRA 957: 34—7. CR.

más, távolabbi falukkal (Taracköz, Bustyaháza) együtt.¹⁴³ Fiaik elköltözése után csak évtizedek múlva találkozunk megint vele, 1431-ben. Ekkor a kiterjedt oláh Fejéregyházi rokonság a birtokosa.¹⁴⁴ Csak a század végén szereznek a Pogányok egy részt itt, különben megmarad a Fejéregyháziak kezén.¹⁴⁵ A Fejéregyháziak elszaporodtak s mivel máshol nem szereztek birtokot, a falu szűk kereteit maguk töltötték ki. Jobbágság nem is alakult itt ki, román nemessége pedig megőrizte a falu népi jellegét a szomszéd oroszság ellenére is.¹⁴⁶ Karácsonfalva a XIV. század elején már biztosan fennállt. A névadó Karácsonyt nem ismerjük, de neve románságra vall. Fiai vagy unokái lehettek az oklevelekben szereplő Karácsonfalvi Péter szolgabíró (1385) és a királyi emberként ismételt megnevezett Pank (1407, 1411), akik az apsai nemesek tágabb rokonságához tartoztak.¹⁴⁷ Ők már nemesek — 1360-ban nemesített kenézek utódai lehetnek — mikor Karácsonfalvi Keresztény (Kereszthyn) fia Gergely és Bud fia Iván nemnemes felsőapsai rokonuknak Karácsonfalván házat ajándékoznak és ezáltal maguk közé fogadják „mint nemes”.¹⁴⁸ Három év múlva Karácsonfalvi Szaniszló unokái és dédunokái — köztük középsőapsai és kabolapataki nemesek — osztoznak ősük részén, a falu negyedén, jelélül annak, hogy 1426-ban már eléggé elaprózódott a falu birtoka.¹⁴⁹ A karácsonfalvi nemesek szerezték meg Bocskó és Lonka birtokát 1442-ben, mint állítólag ősi birtokukat.¹⁵⁰ Bocskó 1373-ban Fejéregyházával együtt került Szász fiainak kezére. A század első felében települhetett, a városoknál nem sokkal később. Balkék fiainak kezéről bizonyára visszakerült a királyéra, de a harmincas években a szomszédos, fiatalabb Lonkával együtt két rutén „Gyergesov és Petresov bitorolta, eltítkolván a királyi jogot”¹⁵¹ — mint a királytól adományba kérő magyar nemes jelentette. Ezeket a szavakat úgy lehet érteni, hogy Gyergesov és Petresov a királyi

¹⁴³ Mih. 65—7.

¹⁴⁴ 1431. román nevek: Michael et Iwan filii Andreae Paap, Iwan filius Staan, Theodor et Sandrimis filii eiusdem Iwan, Demetrius filius Zemywan de eadem Feyereghaz. L. o. lt. 39.

¹⁴⁵ 1487. Mih. 588—90. L. o. lt. 8. Pogányokra 1499. Dl. 12.805, Lyc. L. o. lt. Stat. P. 286.

¹⁴⁶ Lexicon loc. Fényes, Pesty.

¹⁴⁷ Mih. 85. 1407. Tört. Tár 1909. 7. L. o. lt. Stat. N. 105. prot. XII. 756. Iványi Tel. 84. Teleki I. XX. I. 25. 1411. Dl 29.754. L. o. lt. Stat. D. 103.

¹⁴⁸ Lásd Felsőapsánál, 43. old.

¹⁴⁹ Mih. 266—7.

¹⁵⁰ Mih. 314—5.

¹⁵¹ Farkashegyi Benedek fiának Tamásnak fia Posogai Simon kéri. Be is iktatták 1439-ben. L. o. lt. Stat. P. 195.

uradalomhoz tartozó két falunak rutén kenézei lehettek s talán a ruténeket is ők hozták oda. Három év múlva a karácsonyfalvi román nemesek kapták új adományba oly feltételekkel, aminőkkel „más oláh birtokokat is bírn szoktak” Máramarosban.¹⁵² Állításuk szerint a birtok már régebben is az őseiké volt. Az „oláh feltételek” arra mutatnak, hogy bár Karácsonyfalván nemeseknek számítottak, bocskói és lonkai birtokuk után valamilyen — alighanem juhszolgáltató — kötelezettségeik voltak.¹⁵³ Itt is láthatunk egy példát a XV. századi máramarosi román nemesség tarka, szinte falunként változó, a helyi viszonyoktól szabályozott társadalmi állására. Valószínűleg a karácsonyfalvi nemesek feltételekhez kötött birtokjogával magyarázható, hogy a korszak legnagyobb máramarosi birtokszerzője, Irholci Tatul Mihály el tudta tőlük kaparintani a három falut. 1448-ban csalárdul azt mondta, hogy meghalt Pank István s birtokrészét a maga számára kérte Hunyadi Jánostól.¹⁵⁴ A még életben lévő Pank perrel támadt Tatulra, de a hosszúra nyúlt per végén mégis Tatul került, ki nyertesén Pankkal és férfiörököseivel szemben.¹⁵⁵ Iktatása után bepanaszolta a Karácsonyfalvi család, hogy azokat a részeket is elfoglalta hatalmasul, amelyekre a királyi adománylevél nem terjeszkedett ki, őket foglyul ejtette, állataikat elhajtatta.¹⁵⁶ A Tatul által történt kisémmizésük után, már nem is hallunk a Karácsonyfalvi család tagjairól. A velük hasonló származású — kenézösök nemessé lett utódától eredő — Tatul, aki nagy birtokainál és katonai szolgálatánál fogva a nemesség rétegződésében a nála szegényebb Karácsonyfalviak fölé került, végleg elnémította őket.

Utolsó perük még egy érdekes társadalomtörténeti tényre mutat rá az oklevél egy mellékes tudósításával. E szerint a hatalmaskodó Tatult Karácsonfalván kenéze által szólították fel, hogy a kárt térítse meg.¹⁵⁷ Tehát neki, a Talabor melléki kenéznek unokájának Karácsonfalván már kenéze van. Ez a földesúri kenéz azonban nem futhatott meg olyan pályát, mint a XIV. századi királyi kenézek, mert nem katonáskodott és

¹⁵² 1442. Mih. 3.1.4—5.

¹⁵³ Biztosra vehető, hogy az 1423-ban nemesként eljáró karácsonyfalvi Gergely és Iván fiai, vagy legalább közeli rokonai az 1442-ben iktatott Gergely fia Sándor és társai, így Karácsonfalván ők is nemesnek számítottak.

¹⁵⁴ Mih. 335—6.

¹⁵⁵ Mih. 341. L. o. lt. 23. C; 1457. Iványi Tel. 223. Teleki I. XX. II. 18.; 1458. Mih. 407—8.; 1450. Teleki I. XX. II. 19. Mih. 409—10. és 411—3. Teleki I. XX. II. 28. L. o. lt. Stat. I. 107.

¹⁵⁶ 1458. L. o. lt. 26.

¹⁵⁷ 1459. L. o. lt. 19. „per kenesium suum”.

mert nem került közvetlen kapcsolatba a királyi hatalom képviselőjével, a várnaggyal.¹⁵⁸ Csak az különböztette meg a falusi bírótól, hogy tisztsége örökös volt. Ugyane falukban kétszáz év múlva iudexet és krajnikot találunk, kenézt nem.¹⁵⁹

Lonka a három falu közül legkevesebbet szerepel. 1439-ben tűnik fel a két „bitorló” rutén birtokában. Ettől kezdve ugyanazok a birtokosai, mint Bocskónak, csak a század közepén megjelenő Dolhaiak jelentenek különbséget.¹⁶⁰ A három faluban Tatul részét Forintverő János nagybányai polgár veszi zálogba 1477-ben, illetve 1488-ban.¹⁶¹ E sokféle birtokos — a régi oláh kenézektől származó Karácsonfalvi, a megye más részein óriási birtokkal rendelkező és katonáskodása folytán már magyar nemesi életformájú Tatul és Dolhay s a nagybányai, újgazdag kapitalista polgár-együttes szereplése súlyos zavarokat okozott a három falu életében. Nincs a megyének még egy vidéke, ahol a birtokfoglalások, házak megrohanása, jobbágyok bántalmazása és kifosztása olyan gyakori lenne a XV. század második felében, mint e három tiszaparti faluban. Máshol egy-egy faluban rokon családok, az alapító, az első adományos utódai a birtokosok, vagy esetleg egy nagy uradalom, itt azonban máshol lakó s máshol is birtokos földesurak familiárisai számára nyílik temérdek alkalom összetűzésre.¹⁶² A föld urát semmiféle lelki kapcsolat nem köti a faluhoz, nem úgy, mint például az előbb tárgyalt Fejéregyház, vagy Szaploncán.

A szomszédos Veresmart, éppúgy mint Fejéregyház, bizonyára századeleji magyar település. 1374-ben ott lakó román nemesi családdal találkozunk, amely a falut háborítatlanul birtokolta a XV. század végéig, ekkor azonban megjelennek a falu egy részét bíró Urmezeiek javait megszerző Pogányok és a Drágfiak. A Drágfiak kihaltával és a Veresmarti család visszaszorításával a Pogányok kizárólagos birtokává és ruténná lesz az 1600-as években.¹⁶³

¹⁵⁸V. ö. Mályusz. Századok. 1939.

¹⁵⁹Lásd a Kun faluk tárgyalásánál,

¹⁶⁰1466. Mih. 477—8. A Dolhaiak, Petrovaiak és Leordinai Ordák megosztoznak, „amint apáik is bírták”. Nem rég lehet Lonkán részük, mert a korábbi oklevelek sohasem említik itteni birtoklásukat.

¹⁶¹Bocskó és Lonka 1477. L. o. It. Stat. F. 7. prot. VI. 231. Karácsonfalva talán csak 1488-ban (akkor iktatják) Iványi Tel. 375. Teleki I. XX. II. 70.

¹⁶²Tatul 1450., 1458., 1479-ben, Dési Péter főispán és a rónaszéki familiárisai 1479-ben, 1498-ban ismét a rónaszékiek. Mih. 341, 537—9, 546—7; 1448. L. o. It. 26. 1449. u. o. 19. 1479. u. o. 35. 1498. u. o. 28. Iványi Tel. 315., 1493. u. o. 366. Teleki I. XX. II. 49, 78.

¹⁶³Mih. 71. L. o. It. Metal. M. 33. Veresmarti Kende 1385-ben szolgál-

A tárgyalt öt helység: Fejéregyház, Karácsonfalva, Bocskó, Lonka és Veresmart 1500 körül jutott fejlődésének válaszútjára. Az Urmezeiek és a helyi kisenemesség kihalásával, illetve háttérbeszorításával négyük uradalmi faluvá lett — csak Fejéregyház került el ezt a sorsot. — Karácsonfalva és Veresmart a Pogányoké, Bocskó és Lonka a Drágfiaké.¹⁶⁴ Ez utóbbiak, a Máramarosba hatvan-hetven évi távollét után ismét visszatért vajda-unokák már nem tudták visszaszerezni ősük, Drág hatalmas birtoktestét, de tekintélyes uradalmat kovácsoltak össze, melynek központja Bocskó lett. Egészen kihalásukig, 1555-ig ők az urai a bocskói uradalomnak. Ezután a kincstáré lesz.¹⁶⁵

Még a Drágfiak birtoklása előtt két falu keletkezett az addig néptelen Felső-Tiszavölgyben: Rahómező és Kőrösmező. Az első 1477-ben tűnik fel a Forintverő által zálogbavett Tatuljóságok közt.¹⁶⁶ Kialakulása a század közepére tehető. Óriási határú, de gazdaságilag csak nagyon kevésé használható birtok: 1530-ban egy, 1542-ben kettő, 1550-ben és 1555-ben megint csak egy portát találtak az adószedők. Hasznót alig hajtott, mintha csak azért tartották volna a Drágfiak, hogy rajta tartásuk kezüket a néptelen Tiszavölgyön. Kőrösmező, a lengyel határ közelében ma is a legtávolabbi tiszaparti település. A XVI. század elején keletkezett: 1555-ben három Drágfi-jobbágyot írtak össze. Jellemző a vidéknek a XVI. század derekán még rendkívül megállapodatlan viszonyaira a Rahó (a „mező” szócscsa lekopásával ez lett a falu állandóan használt neve) és Kőrösmező közötti erdőségért a kincstár és az alsórónai nemesek közt folyó per. 1547-ben az alsórónai nemesek kérésére megjárta a leleszi konvent embere részükre Alsóróna határát. A nemeseknek kezében volt a falujuk legutolsó reambulatiojáról szóló jelentés 1482-ből. E szerint északi határuk Ott húzódik, ahol a Fekete- és Fehér-Tisza összefolyik, továbbá a Laposnya-patakánál és a Fekete-Tisza, más néven Zukonya mentén.¹⁶⁷ Ez a Laposnya-patak a mai Lopusankával azonos, amely Kőrösmezőnél ömlik a Fekete-Tiszába.¹⁶⁸ Tehát Alsóróna határához tartozott a XV. században a Fekete-Tisza bal-

biró. Mih. 85. 1412. L. o. lt. 19. 1438. L. o. lt. Bercs. VI. 6. 1487. L. o. lt. 8. Drágfiakra: L. o. lt. Prot. II. 15. és 1500. L. o. lt. 2. Pogányokra 1495. Lyc. 1500. Mih. 631-3. 1550. Lye.

¹⁶⁴ 1505. Iványi, Tel. 437. Teleki I. XX. III. 11. (Drágfiakra.) Pogányokra lásd 163. jegyz.

¹⁶⁵ V. ö. Bakács i. m. és Nagy Iván III. 378. és köv.

¹⁶⁶ L. o. lt. Stat. F. 7. prot. VI. 231.

¹⁶⁷ A faluk portaszámára dicák. Az 1482. reambuláció: Dl. 18.616, az 1547. évi oklevélben átírva.

¹⁶⁸ 75.000-es térkép.

partján fekvő s a galíciai határig húzódó hatalmas terület, amelynek a XVIII. században megtelepült Tiszabogdány a közepére esik. Ezeknek az 1482-ben birtokos nemeseknek unokái voltak az 1547-ben határjáratok s a lakatlan, de pásztorokodásra annál alkalmasabb fenti területet megint bele akarták foglalni Alsóróna határába. Most azonban tiltakoztak a rónaszéki kamarások Felsőróna részéről a király nevében.¹⁶⁹ A per folyamán tanúkihallgatást kellett tartani annak eldöntésére, hogy melyik a Fehér- és melyik a Fekete-Tisza. Érdeemes még megjegyezni, hogy a természetesen legközelebbi falukból megidézett tanúk közt csak három rahói van, kőrösmezei egy sem, hanem apsaiak, kabolapatakiak, szlatinaiak, fejéregyháziak, karácsonfalviak, bocskóiak, lonkaiak, veresmartiak tanúskodnak a folyónévről való vitában.¹⁷⁰ Ugyanez években egy másik pere is volt a kincstárnak Kőrösmező nem rég megszállott vidéke miatt Drágfi Gáspár özvegyével. A Fekete-Tisza balpartján álló Laposnyapolyána nevű birtok két jobbágytelke az özvegy szerint Kőrösmezőhöz tartozik, — tehát az övé, míg a rónaszéki kamarás szerint Csarnahora havashoz, tehát a kincstáré.¹⁷¹

Ezek a faluk álltak a Tisza felső völgyében, amikor a család kihaltával a kincstárra szállt a bocskói Drágfi uradalom. A fiscus kezdetben nem maga kezelte a jószágot, hanem zálogba adta. 1572-ben Büdi Mihály kapta meg 5600 firtért a „szatmári királyi vár uradalmához tartozó öt rutén falut”.¹⁷² Rudolf király nyolc év múlva Károlyi Lászlónak adta 6000 firt zálogösszegért. A XVII. század derekán többnyire két ura is volt: Zólyomi Miklós, illetve a fejedelem és Rédey Ferenc. Sok huzavona után egy kézben egyesült: Apafi Mihály feleségének inscribálta s a fejedelemné az egész máramarosi „Drágfi jószágot” megszerezte az örökösök és egyes részek zálogos birtokosainak kifizetésével.¹⁷³ A király kezére jutásától az 1672. évi egyesítésig eltelt 120 év folyamán egész sor falut telepített az uradalom. Trebusát 1600-ban „uy hellien czenált falu”-nak mondják, amelyen egy Nichifor nevű ember lakik fiastól

¹⁶⁹DI. 18.616 és L. o. lt. Prot. III. 58. és u. o. XI. 22. A pert végül is „amicabilis concordia” által úgy végezték be, hogy az alsórónaiak lemondtak a vitás földről a fiscus javára s ez 175 magyar firtot fizetett nekik „a Máramarost Moldvától és Fehéroroszországtól elválasztó alpokig és hegyekig” terjedő földért (1551. NEA 610:34.)

¹⁷⁰DI. 18.616 és a 169. jegyz.-ben felsorolt többi oklevélben.

¹⁷¹A tanúk szerint a fiscusé a Tisza balpartja Mátyás király óta. 1551. NRA 547:31.

¹⁷²Bakács i. m. 320. Biródit mond, talán valamelyik hibás másolat Alapján. V. ő. L. o. lt. Stat. B. 140. L. o. lt. Lib. VI. 41 (1579).

¹⁷³Bakács i. h. és NRA 823:5.

hét esztendeje. A kamaraispán tizenkét évi adómentességet biztosított Trebusa első telepesének.¹⁷⁴ A Bocskó mellett Tiszába folyó Sopruc, vagy Sopurka vize melletti Kabolapolyánáról 1605-ben hallunk először; az akkori zálogbirtokos Károlyi László vejeinek kezében van.¹⁷⁵ A falu nevét a felette emelkedő Kabola nevű begyőről kapta, de patakjáról nevezték Soprucz-polyánának is.¹⁷⁶ A felső Tisza-völgyben sőt találtak a XVII. század fordulójára körül, erre következett a vidék fellendülése és betelepítésének fokozása.¹⁷⁷ A Tisza mellett Trebusával szemben ültették meg Fejérpatakat,¹⁷⁸ Rahó és Kőrösmező közt Bor-kútot. A Kiszva vagy Koszovszka — régi magyaros nevén Kaszó — patak mellett Kaszópolyána s a Rozsuczki patak partján Roszucska települt. Ezek az 1672. évi urbáriumban tűnnek fel, mint fiatal rutén telepek. Rahó, amely egykori világ végére eső, elhagyott állapotából most gyors fejlődésnek induló faluk közé került, megnőtt s áterjedt a Tisza balpartjára is. A régít ettől fogva megkülönböztetésül Bocskórahónak, az újat pedig bányáiról Aknarahónak nevezték. Mindezek az új telepek összesereglett lakói ruténok voltak, kivéve a román eredetű Fejérpatakat, amely csak idők folyamán lett ruténné.¹⁷⁹

¹⁷⁴U. et C. 174:25.

¹⁷⁵Dica. A. 2681.

¹⁷⁶A hegyet ma Kobilának hívják (75.000-es tp. v. ö. Pesty). Soprucz-polyána névre 1672. U. et C. 1685:9.

¹⁷⁷Bakács i. m. 321.

¹⁷⁸Először 1673-ban hallunk róla (NRA 1835:11) és 1684-ben sorolják fel először az urbáriumban. 17 jobbágya közül 12 a román Nyikita családnevet viseli s román a többi név is. (U. et C. 148:38.)

¹⁷⁹Kaszó nem tévesztendő össze az Izába folyó Kaszóval, melyről Kaszóvidék nevet vette. E patakot XIX. sz.-i lakói a szláv „rigó” jelentésű szóból eredeztették (Pesty). Rahó először 1672-ben szerepel két faluként. V. ö. Mappa Maram. 36. Sect. A XIX. sz.-i hagyomány szerint első lakói románok voltak (Pesty).